

ШЫН

№ 103
(18065)

2011 чылдың
сентябрь 8,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

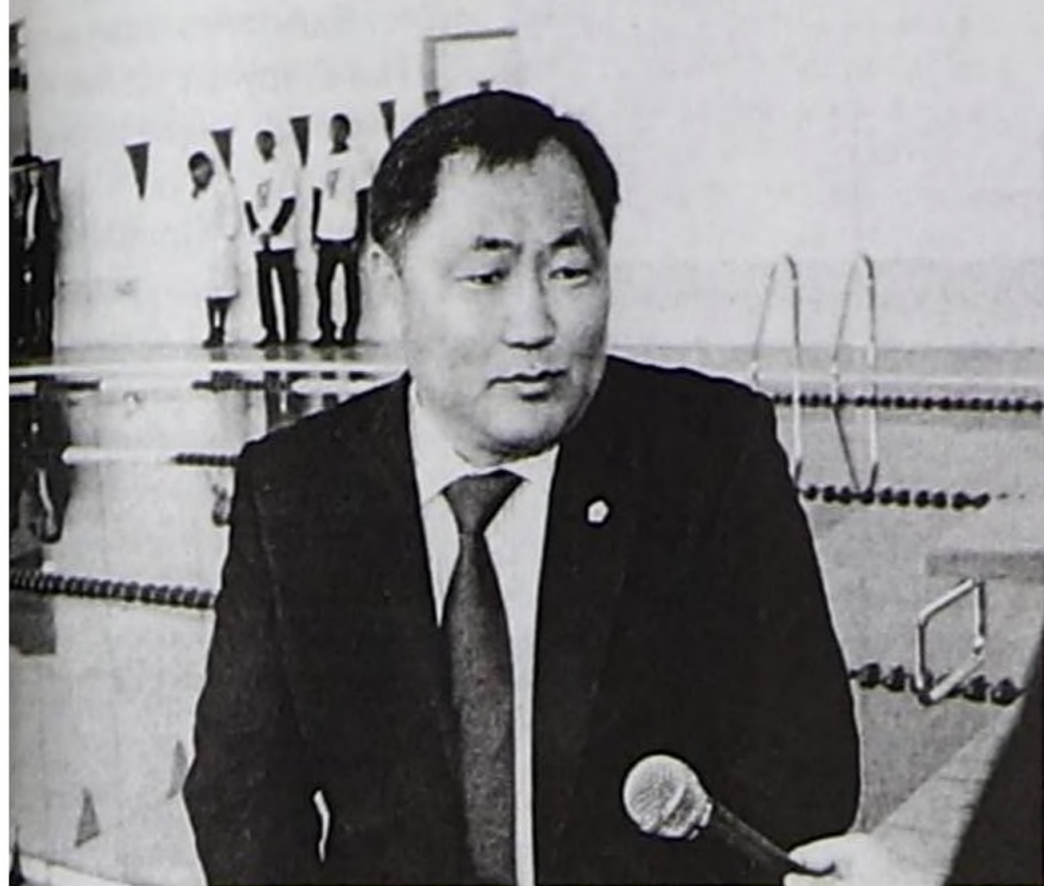
1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Интеллектуал-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Тыва. Өзүлдеңиз базымнары

ШАГААН-АРЫГЖЫЛАРГА — БАССЕЙН

ТР-нің Чазаның Даргазы Ш.Кара-оол
амыдыралдың кадык-чаагай хевиринче чонну
кыйгырып турар.

Массалыг спортту республикага сайзырадыры-
ның программасының күүселдезинге дүүштүр чаа
бассейнни Улуг-Хем кожууннуң төвү Шагаан-Арыг
оорайга тудуп дооскан.

Юң чингине тудукчузу эрткен
ын Кызыл хоорайга И.
тин аттыг спорт комплекзин
кылып турган «Водный мир»
(Новосибирск хоорай) бир
безин четпес үеде ону тудуп
жан.

бассейнниң ажыдышы-
га чүве чугаалап тургаш,
ның Баштыңы Шолбан Кара-
чурттакчы чонга спортка
сир, кадыкшылын быжыг-
арга чүгле найысылал Кы-
а эвес, кожууннар төптө-
е, улуг-биче хоорайларга
аш суурларга тургустунары
жок чугула дээрзин дем-
ээн. Амгы үениң спорт
ектилерин тудары, күш-
тураны болгаш спортту

сайзырадыры, амыдыралдың
кадык-чаагай хевирин пропаган-
далаары республиканың Ча-
зааның ажил-чорудулгазының
кол угланышкыннарының
бирээзи болур дээрзин Чазак
Даргазы демдеглээн. Михаил
Пережогинге удурткан «Водный
мир» КХН-нің коллективинге
эки шынарлыг ажылы дээш
өөрүп четтиргенин ол илереткен.

«Силерниң-биле кады өөрүп
тур мен. Чаа бассейнни бо
хевээр, бичи-даа үрөп-тонавайн
ажыглаары эргежок чугула.
Социал объектилер тудар акша
тывары нарын айтырыг болур.
Ынчалза-даа ону шыдап турар
бис, ам-даа кылыр бис,
федералдыг Чазактың, «Чаңгыс

демниг Россия» партиязының
деткимчезинге даяныр бис. Каш
хонгаш Ак-Довуракка чаа
бассейнни ажыглалче кириер.
Тываның күрүне университетинде
бассейн тудуу база дооступ
турар, Каа-Хем болгаш Кызыл
кожууннар чаа спорт төптери
көстүп келир»—деп, ол чугаалаан.

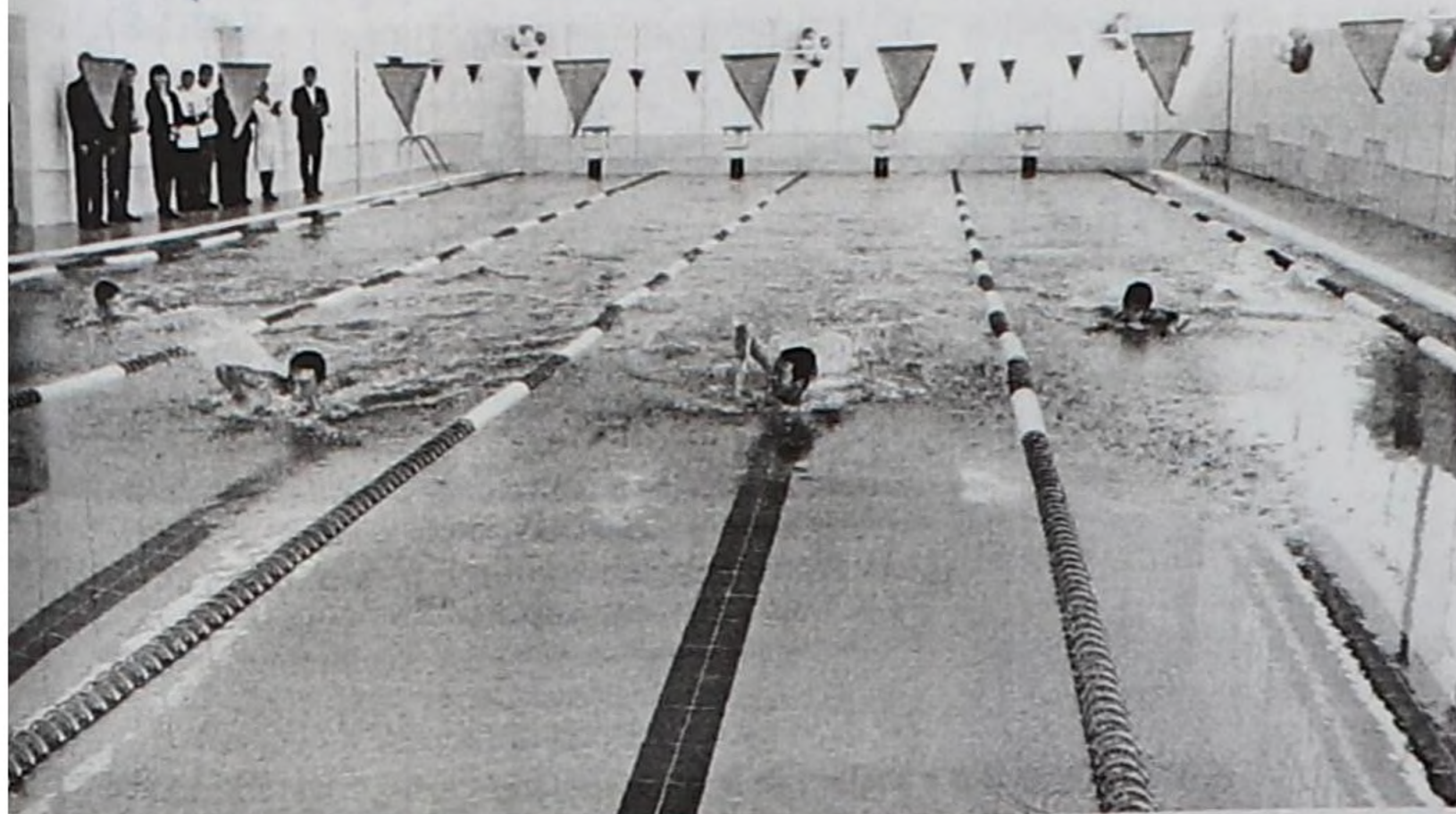
Чаа объектиге 12 кижини
ажылга тургузары көрдүнүп
турар. Шолбан Кара-оол кожуун
чагырыкчызы Илья Сендинге
Шагаан-Арыг хоорай чагыргазы-
биле, кожууннуң социал
албаннары-биле, өөредилге
эргелели-биле бассейнге күш-
культура кичээлинге бир шакты
немээнин өөренип көргөш,
кожуун школаларының өөре-
никчилери кээп эштирин орга-
низаастаарын дааскан.Ылаңгыя
эвээш орулгалыг өг-бүлелерниң
урулгарынче, ол ышкаш амыды-
ралдың берге байдалдарына
таварышкан чаштарже онза ки-
чээнгейни угландыраарын даас-
кан. Олар аңаа халас эштир
ужурлуг.

Шагаан-арыгжыларга чаа ту-
дуг-биле байыры Чазак Дар-
газындан аңгыда, республика
парламентизиниң удуртукчузу
Каң-оол Даваа, «Водный мир»
КХН-нің чингине директору
Михаил Пережогин, Улуг-Хем ра-
йонда спорттуң хоочуну Бурумаа
Дүнгүр-оол олар чедиргеннер.

Шагаан-Арыгга ол бассейн-
ниң смета өртээ барык 107 млн.
рубль. Бирги каътта делгем холл,
тон уштур чер, улуг эвес кафе,
кабинеттер, техниктиг өрээлдер
бар.

Анна ЛАЧУГИНА.

Виталий ШАЙФУЛИННИҢ
тырттырган чуруктары.

Кыш, чай дивейн эштир.

Тыва Республиканың Чазанда

БИРГИ ЧАРТЫК ЧЫЛДА БЮДЖЕТ КҮҮСЕЛДЕЗИ

Тываның саң-хөө сайыды Юрий Килижеков Тыва
Республиканың Чазаның ээлчеглиг хуралына 2011
чылдың бирги чартында республика бюджетиниң
күүселдезиниң дугайында отчетудун берген.

Сайыттың дыңнатканын езугаар
алырга, Тыва Республиканың кат-
тышкан бюджети ол үениң дургу-
зунда орулгалар талазы-биле 9
млрд. 208,3 млн. рубль, чарыг-
далдар талазы-биле 8 млрд. 274,5
млн. рубль болган. Орулгалар
планы эрткен чылдың бо үези-
биле деңнээрге, 106,2 хуу күүсет-
тинген.

«2011 чылдың январь-июнь
айларда үндүрүг болгаш үндүрүг
эвес орулгалар 1935,2 млн. рубль
түңгө кирген, ол дээрже бирги
чартык чылдың планының 108,2 хуу
күүсеттингени-дир»—деп, Юрий
Килижеков чугаалаан. Ол үениң
дургузунда республика бюдже-
динче 1292,3 млн. рубль кирген,
бирги чартык чылда касса планы
107 хуу күүсеттинген, ол эрткен
чылдың деңнелинден 4 хуу хөй.

Бирги чартык чылда тус чер
бюджеттеринче 642,9 млн. рубль
кирген, ортумаа-биле план күүсел-
дези 111 хуу болган. Ол бюджет-

терниң орулгалары 127 хуу күүсет-
тинген.

Бирги чартык чылда Барыин-
Хемчик кожуундан аңгыда бүгү
муниципалдыг тургузуглар план-
нарын күүсеткен дээрзин сайыт ол
хуралга демдеглээн. Тере-Хөл,
Тожу болгаш Каа-Хем кожууннар
орулгаларын элээн көвүдеткеннер.

Бюджет айтырыын чугаалажып
турар үеде Тыва Республиканың
Чазаның Даргазы Шолбан Кара-
оол үндүрүгнү чогуур үезинде
төлээринче, чыылдаларны чедир
күүсетпес чоруктарны кызыра-
рынче кичээнгейни угландырган.
Боттарының харылап турар
адырларына тускайлаттырган саң-
хөө курлавырларын ажыктыг
ажыглаарынче кичээнгейни уг-
ландыраарын оралакчыларындан,
сайыттардан болгаш ведомство-
ларның удуртукчуларындан Чазак
Даргазы негээн.

ТР-нің албан-езуунуң
сайызындан.

Чагыдылга – 2012 (I)

«ШЫН» – ЧОННУҢ СОЛУНУ

Сергей ЧИГЖИТ, Новосибир-
скиниң дайынчы командьлал-
дың дээди училищезиниң доо-
зукчузу:

«Новосибирск хоорайда
«Шын» солун чок-даа болза,
кыска, дыштанылгалар үезинде
чанып келгеш, бир дугаарында
ынак солунумну бо-ла номчуй
кааптар чаңчылдыг мен. Төрээн
черимден ыракта өске хоорайның

студентизи кижиге болганымда,
Тывавыста чүү болуп турарын
аажок сонугаар мен. Рес-
публикада бүгү-ле өскер-
лишкыннерни, чаа-чаа медээлерни,
ажыктыг чүүлдерни азы өскээр
чугаалаарга, республиканың
амыдырал-чуртталгазының кайы
хире хөгжүп, бурунгаар сайзырап
турарын солундан делгереңгейи-
биле билип алыр мен.

Ынчангаш «Шын» солуннуң бүгү номчукчу-
ларына чедишкыннерни күзөвишаан, чоннуң
солунун айлап, чылда кылдыр чагыттырып
алырын сүмелеп тур мен!

АЗИЯ ТӨВҮНҮҢ БУРУНГУ КУЛЬТУРАЗЫ

Сентябрь 5-те ТР-нің Культура салгалының объектилерин (төөгү болгаш культура тураскаалдарын) кадагалаарының талазы-биле албаны, ТР-нің Национал музейи, Тыва Республиканың Чазаның чанында гуманитарлыг шинчилелдер институту болгаш Тываның күрүне университети «Азия төвүнүн бурунгу культуразы: өөренип шинчилээринин болгаш камгалап-кадагалаарының айтырыглары» деп эртем конференциясын организастан эрттирген.

Конференцияны ТР-нің Чазаның чанында гуманитарлыг шинчилелдер институтунун директору К.А. Бичелдей удуртуп, сөөлгү 40 чылдар иштинде ындыг хевирлиг конференцияларның болбайн турганын демдеглээн. Бир-ле дугаарында ТР-нің Чазаның Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-Хуурак сөс ап, бо чылын юбилейи болуп турар археолог эртемденер В.А. Семенов болгаш К.В. Чугуновка байыр чедирген. Дараазында культура сайыды В.О. Донгактың байырлыг чагаазын оон оралакчызы М.М.Бадырғы номчуп берип, хүндүлел бижиктерни сунган. Ол ышкаш Тываның күрүне университетинин ректору С.О. Ондар юбилейларга университеттин база оон студентилеринин мурнундан Тываның эртеминге улуг үлүг-хуузу кирип чорууру дээш Хүндүлелдин хөрек демдектерин тывыскан. А ТР-нің Культура салгалының объектилерин (төөгү болгаш культура тураскаалдарын) кадагалаарының талазы-биле албанының удуртукчузу У.П. Бичелдей археологтарның ажил-амыдыралыгга тааржып болур чылыг, чымчак теве дүгү чоорганарны белекке берген.

Хөй-ле байыр чедиришкенин соонда Кызылдың авторук техникумунун директору А.И.Евсеев Тывага археологтар-

ның баазанын тургузарының дугайында чугааны эгелээн. Бо айтырыг моон мурнунда база Чазак деңнелинге көдүртүп турганы чугаажок. Тываның Чер болгаш өңчү-хөреңги яамызының аңгылап бергени оран-савазынга (Калинина, 16) археологтарның баазанын ажадары көрдүнген. Чазак төлээзи А.П. Дамба-Хуурак ук баазаны Эрбек суурга тургусса кандыгыл дээрзин саналдаан.

Конференцияның база бир

хүндүлүг аалчызы, төөгү эртемнеринин доктору, Санкт-Петербург хоорайда материалдыг культура төөгүзүнүн институтунун улуг эртем ажилдакчызы С.Н. Астахов Саян-Тыва археологтук экспедициясының Тыва Республиканың төөгү-культура тураскаалдарының камгалаалыгга ролунун дугайында эртемге улуг ужур-уткалыг илеткелин кылган. База-ла ол-ла институтта эртем ажилдакчызы, төөгү эртемнеринин кандидаты В.А. Семенов Тываның бурунгу культуразының үе-чадаларын тургузарының кол принциптеринге доктааган. Санкт-Петербург хоорайда Күрүне эрмитажының улуг эртем ажилдакчызы К.В. Чугунов Чинге-Тей деп черге 3 чыл дургузунда чорутканы чевег-хөөр шинчилелдеринин түңнелдерин үндүрген. Тываның төөгүзү-биле хөй чылдарда салым-чолун холбап келген эртемденнеринин ажил-

Төөгү эртемнеринин доктору С.Н. Астахов – Санкт-Петербург хоорайда материалдыг культура төөгүзүнүн институтунун улуг эртем ажилдакчызы.

ижинге тураскааткан делгелге база организастантырган. Ол бүгүнү ТываКУ-нун төөгү факультетинин бо чайын археологтук экспедицияларга киржип турган студентилери, республиканың Сукпак, Эрбек, Элегес-Аксы, Арыскан, Сосновка школаларындан келген өөреникчилер көөр аргалыг болган. Школачыларның бо улуг хемчегге киржип келгени база анаа звес. Олар келир чылын бо талазы-биле археологтук отрядтарны тургузуп, төрзүн черинин төөгүзү-биле чоок таныжарлар.

Эртемденнеринин илеткелдери дүш соонда база уламчылап, 10 хире аңгы-аңгы темалар ажитынган. Эртем конференциясы Тываның Күрүнениң «Саян» ансамблинин артистери А.Монгуш, И.Көшкендейинин ыры-хөгжүмү-биле дооступ, бүгү талалыг бедик деңгелге эрткен.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

К.В. Чугунов – Санкт-Петербургтун Күрүне эрмитажының эртем ажилдакчызы.

Бай-Тайга кожууннун 70 чылынга

ТӨӨГҮГЕ АРТАР НОМНАР

Тыва Арат Республиканың үндезилеп тургустунганының 90 чылынга болгаш Бай-Тайга кожууннун тургустунганының 70 чылынга тураскааткан дөрт чаа номну Бай-Тайга кожуун чагыргазы чырыкче үндүрген.

Оларның ийизи хоочун журналист, Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы, Республика орденинин эдилекчизи Таан-оол Хертектин «Бай-Тайга, оон кижилери» болгаш «Сарыг-Хаяның чонардажы» деп номнары дээрзин номчукчуларыныска дыңнаткан бис. Бирги номда Бай-Тайга кожууннун тургустунганындан бээр бөгүнге чедир ажил-ишчи амыдырал-чуртталгазын төөгүп турар. Ийги номда Кызыл-Даг сумузунун даш чонар уран-шеверлеринин дугайында солун фото-чуруктарлыг очерктер, чурумалдарны хоочун журналист кириген.

Номнардан аңгыда «Бай-Тайга» деп фотоальбомну чырыкче үндүрген. Ында Бай-Тайганың каас-чараш бойдус-чурумалы, тайга-сыннары, хемнер, хөлдери, аржааннары болгаш кожуун төвү Тээли суурда болгаш Кызыл-Даг, Бай-Тал, Шуй, Кара-Хөл сумуларында ажилдап-чурттап чоруур эрес-шудургу бай-тайгажылар, оларны ажил-ишчи чедишкенин-

нерже уштап-баштап турар удуртукчуларының өңгүр, чараш фото-чуруктары кирген. Бо номну РФ-тин Күрүне Думазының депутаты Лариса Күжүгетовна Шойгунун деткимчези-биле чырыкче үндүрген.

«Чүшкүрбейн баарың ол бе?». Чонда алгаан бо чараш ырызының ады-биле (сөзү Чинмит Өөлеттин)

Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы, «ССРЭ-нің культуразының тергини» хөрек демдээниң эдилекчизи, Тыва Республиканың композиторларының Чогаадкычы звилелин баштаар черинин кежигүнү, Бай-Тайганың ховар талантылыг композитору Борис Чамбыт ырыларының чаа чыындызын чырыкче үндүрген. Борис Салчакович – чүгле Бай-Тайга кожууннун звес, бүгү Тываның культурулуг амыдыралыгга көскү үлүг-хуузу киригеннеринин бирээзи. Бай-Тайга кожуунга каш чыл улаштыр эртип келген республика чергелиг «Хем-

чиивисти алгап ырлаал», «Ыр-лаксанчыг Бай-ла Тайгам» деп ыры конкурстарының эгелекчизи, тургузукчузу, деткимчизи. Оон ырларын Тываның бүгү булуңнарында улус-чон сеткил ханышкын-биле ырлажып чоруур.

«Чүшкүрбейн баарың ол бе?» деп ырлар чыындызы – композиторнун дөрткү ному. Оон мурнунда чылдарда ол «Ырым сенде, Улуг-Хемим» (1978 ч.), «Шокар аъттыг уруг» (1995 ч.), «Ыр-лаксанчыг Бай-ла Тайгам» (2002 ч.) деп ырлар чыындызын чырыкче үндүрген.

Сентябрь 9-10 хуннеринде Бай-Тайга кожууннун тургустунганындан бээр 70 чылынга база малчынарының Наадымынга тураскааткан байырлал Тээли суурга болур. Байырлалда чаа номнары садар.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.
Авторнун тырттырган чуруктары.

БҮГҮ ЧОННУ КЫЙГЫРГА

«Уйгу-дыш чок ажыл чугула. Хөй чаашкынның кыштың соогу кижиге-даа га-даа берге байдалды тур болур, ынчангаш сизге дезинче демниг кирип турар выс үе-шагның негелде дүгжүп турар-дыр» – деп, Тал» күрүнениң унитар дүрүлгезинин агроному П. Сагыш човап чугаалаарга даа чөп, чүгле хөй-малынче сагыш салыр хууда чоннун мал ажыл-деткип, агротехникти талалыг дузаламчыны көрү чугула» – деп, кол Юри Бадый-оол деткип.

Бай-Тайга кожууннун Тал суурунун 70 чыл ажылчы чедишкенин төлөпиг уткуур дээш тористер Юрий Бадый, Шораан Дозураш, Ш. Иргит, Омак Серен-оол, Алдын-оол, он бир өөреникчизи Анатолий олар Шолбан-оол Чыдаттың черинин сизинин кезик тонна сизинни малчыны хүлээди берген.

Тыва Республиканың малчыны Аңчы-оол Очур аныяк малчын Айбек Са «Сталин» совхозтун алды малчыны Эрелчин Иргит огулунун огул Борбан Эрелчин база Шолбан Мал оол-сизин кезилдезинче даа мурнай киргеннер.

«Бай-Тал» КУБ (К. оол) 448 га черде хөй база 151 га черде чайгаар сизинни үезинде ажаал ырыңче бүгү чонну кыйгыр Бай-Тайга кожууннун эмчизи Саяна Михайл баштаан 8 кижиге состав бригада малчынарга кылдыр шефтээшкенин низастан, деткимчени кезикени – өскелерге үлөгерч База ол ышкаш Ю. Бадый биле сугатчы бригаданы Чыдаттын удуртулгазы аныяктар бригаданы шалыпкын ажилдап Поварлар Анна Озер-оол, Чыдат амданныг аш-чөмө сизинчилерни өөртүп турар.

Бараат ДЕЛЕГ-ООЛ

Бай-Тайга кожуун.

ОВАА-ДАШТА ХӨПЭЭННЕР

Эрзин кожуунда кезилдези база шалыпкын турар. Оваа-Дашта Эрйи Учу дың баштааны сизинчилер гадазының шалыпчылары Додум, Орлан Серенмаа, Учуурал, трактористер Ким Григорий Ынаалай, Михайл зай олар 80 ажыг хөпээни чыскаалдыр бөлүпкен. Бо чилер ланныг онаалды эртежи доозуп, мурналарның одуруунче кирер сорулганы салган ажыл турарлар.

Чечекмаа СА

Мөрөн сумузу.

"ШЫННЫН" почтазында

Кызыл болгаш кызылчылар

Хоочуннар
аравыста

ХҮНДҮТКЕЛДИГ КОЛЯ АКЫЙ

Чоокта чаа төрээн Тывавыстың бот-догуннаан күрүне болуп тургустунганындан бээр 90 чыл болган оюн демдеглер эрттирген болгай бис. Ооң-биле чергелештир бистиң аравыска ажилдап чорааш, хүндүлүг дыштанылгаже үнген, күш-ажылдың хоочуну орден-медалдарның болгаш хей санныг хүндүлүг бижиктерниң эдилекчизи, кады ажилдап чораан акывыстың база кырган-ачаның назы-хары демдеглээнвис байырлал-биле барык дең чыгы.

Ол дээрже Кызыл хоорайның хүндүлүг чурттакчызы Николай Владимирович Демир-оол-дур. Ол 1921 чылдың апрель 28-тиң хүнүнде Ул-Хем кожуунуң Кызыл-Даг уругуна арат өг-бүлөгө, ада-ие-иниң дөрт дугаар оглу болуп төрүтүнген. 1939 чылда Шагаан-суу школаның 1-ги классче кыргаш, ону 1945 чылда Кызылдың автотранспорт техникумунда дооскаш, ол-ла чы-ы Кызылдың автотранспорт техникумунда ажилдап кирип алган. 1950-чылдарда шериг хүлээлгезин септип эрттиргеш, ол-ла чылын ырга иштики херектер алба-ла ажилдай берген. 1958 чылда Иргитовна-биле кады Кызыл райга өг-бүлө тутканнар. Николай Владимирович кедергей изиг, бөдүүн, биче сеткилдиг, беш ажы-төлүнүн хүндүткел-

Николай Владимирович Аңый Иргитовна
Демир-оолдар улуг уруу-биле.

диг, ынак адазы. Ооң арнындан хүлүмзүрүг кажан-даа ыравас, топ-тут-томаанныг, кады чурттаан эжи-

ниң быжыг чөлөнгийжи, хей санныг уйнуктарының эргим кырган-ача-зы. Өөнүң ишти Аңый Иргитовна — "Шын" солунуң редакциязынга ажилдап чораан, күш-ажылдың хоочуну. Аңый Иргитовна биле Николай Владимирович уругларын чажындан-на эки кижизидип, олар-ны дээди эртем-билигге чедирип, бо хүнге дээр үлегерлиг ада-ие диртип чоруурлар.

Николай Владимирович иштики херектер органнарынга хей чыл-дарның дургузунда үре-түнчелдиг

ажылдап, ниитилелдин сайзыра-лынга улуг үлүг-хүүзүн кириш-тирген. Ол хүндүлүг дыштанылгаже үне-даа бергеш, анаа черле олур-баан. 1980 чылда Кызылдың №19 уруглар садынга, дас кара баштыг, шевеги кончуг, мөге-шыырак, 50 хар четкеклек тыва эр кижжи ажилдап келгенин дүүн чаа чүве дег сактыр-дыр бис деп, хоочун башкылар чугаалаар чүве. Ол уруг-лар садынга чээрби чыл ажыг ажилдап келген. Ооң караанга чеже салгал уруглар өспээн дээр боор, ынчангаш ол каяа-даа чо-руурга, аныяк-өскөн ону үргүлчү "Дядя Коля" деп кыйгырып, ам-даа чугаалажырлар. Бистиң аравыста мындыг онзагай, кижизиг, эвилең-ээлдек хоочун акывыс барынга канчаар-даа аажок чоргаарланып чоруур бис.

Эптиг байдалды ажыглап, Кы-зыл хоорайның кел чыдар хүнү ба-йырлалывыс таварыштыр Николай Владимировиче база ооң өг-бүлезинге аас-кежикти, быжыг кадыкшылды, чаагай амыдыралды күзедивис.

Кызыл хоорайның №19
уруглар садының коллективи.
Чурукту өг-бүлө архивинден
алган.

ТУРА-СОРУУ БЕДИК

Сүт-Хөл кожуунуң төвү Сүг-Аксы суурнуң хүндүлүг хамаатызы, күш-ажылдың хоочуну Чылбак-оол Байырович Ооржактың назы-хары дөгүп, сезен бир чеде-даа берген болза, ооң адак-бышкаа чиик, ажил-ишти тура-соруун ам-даа чидирбээн. Ол чыл санында бодунуң кодан малынга четчир кылдыр мал чемин кезип белеткеп алыр. Ооң алызындан кезээ, омак-сергек, ажилчын чаңы аныяк-өскөнгө үлегер-чижек бооп турар. Буянын кырганның инек, хой-өшкүзү чылдың-на кышты онча-менди, хүр ажып турар. Бо чайын каан, изиг хүннер хей болганындан Чылбак-оол Байырович сиген кезилдезин шала орайтап эгелзэн, ынчалза-даа күдээлериниң, төрөлдөргүлүнүң деткимче-биле Ак кыды, Дамба-Арты деп черлерден 15 тонна сиген-ширбиинди ооң белеткеп алганы өөрүнчүг. Назы-хары улгатса-даа, кылыр ишке сундулуг Чылбак-оол Байырови-чиге кыш ындыг-ла коргунчуг эвес дээрзи моон-на көскү.

Бораш ОНДАР.

Сүт-Хөл кожуун.

"Шынга" парлаттынган материалдарга хамаарыштыр

ТӨРЭЭН ДЫЛЫВЫС АРЫГ БОЛЗУН ДЭЭШ...

2011 чылдың август 25-те "Шын" ыңа үнген Тываның күрүне уни-верситетинин башкызы, филология элдеринин кандидаты К. Дор-жун "Дыл чокта, чон чиде..." база ол-ла солунда Рос-сийн Композиторлар эвилелиниң ийгүнү Сергей Бадырааның аа аялга эртенги шалың дег..." материалдарына хамаарыш-бодумнуң бодалдарымны иле-икседим. Авторларның кайы-заа республикада чурттап ту-кижи бүрүзүңге хамааржы кончуг чугула айтырыгларны үрген болду.

Тыва кижжи бүрүзү дылывыс арыг болзун дээш чүнү кан-ужурлуг бис. Силер кандыг ал кирип болур силер? Чүнү алза экил?" деп айтырыглар-башкы Клара Доржу тыва дыл-кижи бүрүзүңге салып турары үгүт чөп.

үнер органы тус черлерге бергенин ажыглап, республиканың Өөредилге яамызы 1989-1990 өөредилге чылында тыва школаларга ажы-лаары-биле өөредилге планының 8 хевирин тургузуп бадылаан. Ооң үш хевиринде тыва дылды өөреди-риниң шактарын немээн болгаш төр-рэн дылды ханы өөредир хевирин-де шактарны ийи катап улгаттырган.

Орус дылдыг класстарга бол-гаш чамдык уруглар садтарына тыва дылды өөредириниң програм-маларын ажилдап кылгаш, тыва дылды өөредип эгелзэн турган. Мурнунда тыва дылды чүгле 1-9 класстарга өөредип турган болза, дараазында чылдарда 10-11 клас-тарның өөредилге планынче ки-рип, программа, өөредилге номна-ры-биле хандырган.

Амгы үеде школаларда байдал дүвүренчиг апарганын Клара Бүр-бүлдеевна чөптүү-биле шүгүмчү-леп турар. Үстүкү класстарның өөреникчилеринге немелде шактар херек апаарга-ла, тыва дыл шак-тарын кызыргаш, оларга берип ту-рар, а чамдык школаларда 10-11 класстарга тыва дыл, чогаал шак-тарын шуут эрттирбейн турар дээр-зин бижээн. Мурнуку үелерде че-дин алдыгдан дуржулганы улам быжыглавайн, чамдык школаларда тыва дылды өөредирин суларадып турарын, амгы үеде тыва дылывыс-тың үнези кудулап, аңаа тоомча чок апар чыдарын бо чижектер хере-чилеп турар.

Башкының чүнү кылырыл деп айтырыгына харыы: тыва дылдың ужу-утказын, үнезин көдүрер. Тыва Республикага орус дыл-биле

чергелештир тыва дылды күрүне дылы кылдыр чарлаан хоойлуну амыдыралга боттандырып эгелзэ-ри бо талазы-биле эге базым бо-лур. Бо ажилга бүгү эрге-чагырга черлери кол рольду ойнаар ужурулуг.

Тыва дылды өөренип билип алырга, аныяк кижиниң келир үеде ажылынга, амыдыралынга эргежок чугула деп чүүлү билиндирип, то-даргай хемчеглерни ажилдап кы-лыры күзенич. Чижээлзэрге, кижиниң хамааты эргезин кызыгаарлай бербезин өөренип көрүп тургаш, республика иштинге ыяап-ла ийи дыл билир кижилер ажилдаар мер-гежилдерниң даңзызын чүге тур-гузуп болбазыл?

Россияның Композиторлар эвилелиниң кижигүнү Сергей Бады-рааның ол-ла солунда Тыва Рес-публиканың Күрүне гимнинге ха-маарыштыр тодаргай чижектер-биле бадыткап бижээн чүүлүңге кижжи черле каттышпас аргажок-тур. Тываның Чогаалчылар эвиле-линиң даргазы, Тываның Улустун чогаалчызы Эдуард Мижит "Шын" солунуң корреспондентизиниң айтырыгларына харыылап тура, мынча дээн: "Ыдык ырыга төрээн чер-чурт, чон, күрүне дугайында бодалдар өзек болур. Кол үш өзээ ол-дур. Ол үш өзек темаларны төөгү болгаш чоннуң бурунгаар чүткүлү-биле холбаан турар". Ол шын. Республиканың чаа Ыдык ырызының сөзүн бо негелделерге дүүштүр бижиири чугула.

Николай КОНГАР,
ТР-ниң өөредилгезиниң
алдарлыг ажилдакчызы.

СУГ БОЛЗА...

● Ол айтырыгны кым шиитпирлээр?

Чаа-Хөл кожуунуң төвү Чаа-Хөл сумузу чай кээрге-ле суг чок, бергедей бээр бис.Өг-бүлө бүрүзү ажы-төлге витаминнер-ле херек болгай дээш огородка ногаа аймаан шаавыс-биле тарып алыр бис. Суг чок боорга, хем кыдыындан-даа дажыглап тургаш, огородувусту суггарып, өстүрүп турар бис. Улуг-бичии-даа кижилерни көөр болзунарза, бидоннары кангыраар, хемче шуужуп-ла турарлар. Суг чокта, кижиге-даа, мал-маганга-даа, огородка-даа берге-дир.

Хүндүлүг даргаларывыс, депу-татарывыс! Чаа-Хөл кожуунче көрнүп, суг айтырыын шиитпирлеп бээрин улуу-биле дилеп тур бис. Чазак отчедун чон мурнунга илет-кеп келген даргаларга-даа ол айты-рыгны тургузуп келдивис. Чылдың-на бо айтырыг шиитпирлеттинмейн артып каап турары хомуданчыг. Чону дээш, төрээн кожуунуң салым-чолу дээш сагыш човап ажил-даар даргалар ховар апарган.

Чайны өттүр олур чаалааш, соок кыш дүжүп кээрге, миннип кээп, хөделип эгелээр даргаларлыг бис. Кыш боорга, школа, эмнелге, уруг-лар садтарының соогу дидиренчиг. Удавас сонгулдалар келир, ону-мону кылыптар мен дээн аазааш-кыннар-даа эндерлир, а херек кырында байдал ол олчаан артып-ла турар.

Шаанда "Найырал" совхоз делгереп турар үеде эки үнүш-дүжүт ап турган шөлдеривис шал-баа адаанче кире берген. Арыг суг-луг хемнер, хөлдеривис хирленген. Ылаш кудуктардан сугну узуп, ба-жыңнарывыска базар кудуктарлыг турдувус. Амыдырал бурунгаар хөгжүп турар шагда мынчаар дедир хоозураарга, кайын боор.

Биске суг айтырыын черле кым шиитпирлеп бээр ирги? Биске кым ээ көрнүр ирги?

Зоя МААДЫ,
хоочун башкы.

Чаа-Хөл кожуун.

Сентябрь айның эге хонуктары. Улуг-Хем.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруу.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың февраль 12-де №38 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2011 чылдың февраль 21 №129 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың февраль 12-де "2009-2010 чылдарда чуртталга шөлүнүн рыногунга идиг бээринин эргежок чугулазын барымдаалавышаан, Тыва Республиканың хамаатыларын бустур четкен чуртталга фондузундан көжүреринин адресиг программаны бадылаарының болгаш 1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынының чуртталга байдалдарын экижидери негетинин турар хоочуннарын 2010 чылда чуртталга шөлү-биле хандылар талазы-биле хемчеглерни боттандыраарының дугайында" №38 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалда:

а) адында "2010 чылдар" деп сөстөрни "2011 чылдар" деп сөстөр-биле солур;

б) 1 пунктта "2010 чылдар" деп сөстөрни "2011 чылдар" деп сөстөр-биле солур;

2) программада:

а) адында "2009 чылдар" деп сөстөрни "2009-2011 чылдар" деп сөстөр-биле солур;

б) паспортунда:

адында "2009 чылдар" деп сөстөрни "2009-2011 чылдар" деп сөстөр-биле солур;

"Ады" деп бөлүктө "2009 чылдар" деп сөстөрни "2009-2011 чылдар" деп сөстөр-биле солур;

"Күрүне чагыкчылары" деп бөлүктө:

"чуртталга болгаш" деп сөстөрни "болгаш чаартылгалар" деп сөстөр-биле солур;

"күш-ажыл болгаш социал политика" деп сөстөрни "кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө" деп сөстөр-биле солур;

"Ажылдакчызы" деп бөлүктө:

"чуртталга болгаш" деп сөстөрни "болгаш чаартылгалар" деп сөстөр-биле солур;

"күш-ажыл болгаш социал политика" деп сөстөрни "кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө" деп сөстөр-биле солур;

"Күүседиринин хуусаазы" деп бөлүктө "2010 чылдар" деп сөстөрни "2011 чылдар" деп сөстөр-биле солур;

"Программаның кол-кол хемчеглеринин күүседикчилери" деп бөлүктө:

"күш-ажыл болгаш социал политика" деп сөстөрни "кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө" деп сөстөр-биле солур;

"Аксаландырышкынның хемчээли болгаш дөстери" деп бөлүктө:

"202910,061" деп саннарны "206727,750" деп саннар-биле солур;

"77487,7" деп саннарны "81,305389" деп саннар-биле солур;

"Манап турары төңчү түнелдери" деп бөлүктө:

"9" деп санны "11" деп сан-биле солур;

"236" деп саннарны "238" деп саннар-биле солур;

"Күүселдезинге контроль" деп бөлүктө:

"чуртталга болгаш" деп сөстөрни "болгаш чаартылгалар" деп сөстөр-биле солур;

"күш-ажыл болгаш социал политика" деп сөстөрни "кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө" деп сөстөр-биле солур;

в) I кезектин он бирги абзацында "202,91" деп саннарны "206,72675" деп саннар-биле солур;

г) II кезекте:

2 пунктта:

бирги абзацта "300" деп саннарны "302" деп саннар-биле солур;

№1 таблицаны дараазында эдилге-биле бижиер:

"Көжүрүшкүннүн планнаттыганы көргүзүлгери

№1 таблица

№	Муниципалдыг тургузугнун ады	Саны	
		кижи	өг-бүлө
1.	«Тыва Республика Кызыл хоорай» хоорай округу	238	69
2.	«Тыва Республика Шагаан-Арыг хоорай» хоорайның чурттакчылыг чери	64	16
	Тыва Республика талазы-биле түңү	302	85

д) IV кезекте:

1 пунктта:

№3 таблицаны дараазында эдилге-биле бижиер:

бижиер:

"Программаның күүселдезинин чарыгдалдарын акшаландыраарының дөстери

№3 таблица

Аксаландырышкынның дөстери	Шунту	2009 ч.		2010 ч.
		2009 ч.	2010 ч.	
Чуртталга-коммунал ажыл-агыйын чаартырынга идиг бээр фонд	110,550761	110,550761		0
Республика бюджет	81,305389	7,106499	74,198890	
Хоочуннарын чуртталга шөлү-биле хандылар талазы-биле хемчеглерни боттандыраары-биле федералдыг бюджеттин субвенциялары	14,871600	0	14,871600	
Шунту	206,727750	117,657260	89,070490	

дараазында уткалыг тайылбырны немээр:

"Тайылбыр:

1. Республиканың инвестиция программаның күсели-биле 2010 чылда акшаландырышкынның хемчээли 1,11979 млн. рубль болган.

2. 2010 чылда Кызыл хоорайда 139 квартиралыг чуртталга бажынының 2 блогунун болгаш Шагаан-Арыг хоорайда 49 квартиралыг чуртталга бажынының 2 подъездизи-

нин (25 квартира) тудуунун акшаландырышкынның хемчээли 89,07049 млн. рубль болган;

2 пунктта:

"№2 таблица" деп сөстөрни "№3 таблица" деп сөстөр-биле солур;

№4 таблицаны дараазында эдилге-биле бижиер:

"Саң-хөө деткимчезинин планнаттыганы хемчээли

№4 таблица

Муниципалдыг тургузугнун ады	Саң-хөө деткимчезинин планнаттыганы хемчээли	Ооң иштинде		
		хоочуннарын чуртталга бажыны-биле хандылар хемчеглерни күүседиринге федералдыг бюджеттен субвенциялар	чуртталга-коммунал ажыл-агыйны чаартырынга деткимче фондузунун акша-хөреңгизи	Тыва Республика-ның республика бюджетинин акша-хөреңгизи
Кызыл хоорай	162,070579	14,8716	86,40648	60,792499
Шагаан-Арыг хоорай	45,089440	-	24,144281	20,945159
Шунту	207,160019	14,8716	110,550761	81,737658

е) V кезектин 1 пунктунда:

"10-дан 300 кижиги" деп сөстөрни "11-ден 302 кижиги" деп сөстөр-биле солур;

№5 таблицада:

"300" деп санны "302" деп сан-биле солур;

"236" деп санны "238" деп сан-биле солур;

ж) №1 капсырылганы чаа эдилге-биле

капсырылга езугаар бижиер.

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың август 13-те №349 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылда Тыва Республиканың чурттакчы чонунун кадыкшыл байдалының дугайында Күрүне илеткелин дугайында

2011 чылдың август 8 №498 Кызыл хоорай

2003 чылдың декабрь 31-де "Тыва Республиканың Чазаның дугайында" Тыва Республиканың Чазаның №95 УХ-1 Конституция хоойлузунун 13 чүүлүгө дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2010 чылда Тыва Республиканың чурттакчы чонунун кадыкшыл байдалының дугайында Күрүне илеткелин (моон соңгаар Күрүне илеткели дээр) чүүлдүг деп санаар.

2. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы республиканың чурттакчы чонунга Күрүне илеткелин бир ай хуусаа дургузунда таныштырар.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың август 13-те №349 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

Россия Федерациязының чоннарының Тыва Республика девискээринде турар культура салгалдарының объектилеринин (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарының) даңзызынга немелделер кириерин дугайында

2011 чылдың август 23 №511 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының чоннарының культура салгалдарының илереттинген объектилерин (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын) камгалап арттырар, ажылгаар, алдаржыдар болгаш күрүне камгалалыга алыр сорулга-биле Тыва Республиканың доктаадыры болза:

1. Россия Федерациязының чоннарының

40. Тыва Республиканың Национал музейинин Танды кожуунун Кочетов суурда төөгү-мемориалдыг филиалының девискээри. Төөгүлүг чер.

Тыва Республиканың девискээринде

культура салгалдарының объектилерин (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын) 2010 чылдың январь 22-де

Республиканың Чазаның доктаалы бадылааны даңзызынга 40 дараазында

лыг пунктуну немел, өскерилгелерни кириер

Тыва Республика, Танды кожуун, Кочетов суур, Кочетов кудумчузу, бажың 1-3

2. Тыва Республиканың культура салгалдарының объектилеринин (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын) тураскаалдарын камгалап талазы-биле албаны үстүндө адаттыганы объектини Россия Федерациязының чоннарының культура салгалының объектилеринин (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарының) чаңгыс аай күрүне даңзызынга кириери-биле

учет документилен доктааттыганы езугаар долдуруп белеткээр.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың август 13-те №349 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың август 13-те №349 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың август 13-те №349 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың август 13-те №349 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың август 13-те №349 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың август 13-те №349 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2011 чылдың июнь 20 №390 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың август 13-те "Тыва Республиканың эгелеп чоруур биче инновация компанияларына грантылар тыпсырының дугайында дүрүмү бадылаарының дугайында" №349 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалда:

"компанияларына" деп сөстүн соонга "болгаш ажылдап турар биче инновация компанияларына субсидия" деп сөстөрни немээр;

1 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиер:

"1. Кошкан дараазында чүүлдерни бадылаар:

Тыва Республиканың эгелеп чоруур инновация компанияларына гранты тыпсырының дугайында дүрүм;

Тыва Республиканың ажылдап турар биче инновация компанияларына субсидия тыпсырының дугайында дүрүм;

2) Тыва Республиканың эгелеп чоруур биче инновация компанияларына гранты тыпсырының дугайында дүрүмде:

3.3 пунктта, алдыгы абзацты күч чидирген деп санаар;

4.6 пунктта ийги абзацта "доктаал" деп сөстү "айтышкын" деп сөс-биле солур;

4.7 пунктта "доктаалдар" деп сөс "айтышкыннар" деп сөс-биле солур;

3) өскерилгелерни капсырылга езугаар чаа эдилге-биле кириер:

2010 чылдың август 13-те Тыва Республиканың Чазаның №349 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың ажылдап турар биче инновация компанияларына субсидиялар тыпсырының дугайында дүрүм

1. Ниити чүүлдер

1.1. Тыва Республиканың ажылдап турар биче инновация компанияларына субсидиялар тыпсырының талазы-биле конкурс эрттиреринин чурумун бо дүрүм тодарадып турар.

1.2. Тыва Республиканың ажылдап турар биче инновация компанияларына субсидиялар тыпсырының талазы-биле конкурсту (моон соңгаар — конкурс дээр) Тыва Республиканың Чазаның (моон соңгаар — чагыкчы дээр) шийитири-биле Тыва Республиканың Экономика яамызы (моон соңгаар — организация дээр) организастап чорудар.

1.3. Тыва Республиканың ажылдап турар биче инновация компанияларына субсидияларны (моон соңгаар — субсидиялар дээр) бир чылдан хей ажылдап, херек кырында инновациялыг бараан бүдүрүп, инновациялыг ажылдар чорудуп, азы инновация ачы-дузанын чедирип база ол ышкаш Федералдыг статистика албанының 2009 чылдың октябрь 30-де "Эртем болгаш инновация адыр-

ларының ажыл-чорудулгазынга федералдыг статистика хайгаарал ажылын организастаарының статистика көргүзүлгелерин бадылаанының дугайында" №237 дужаалыг дүүштүр технологтуг инновацияларга хөтө баштыр чарыгдалдарны херек кырында боттандырып турар биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң ээлеринге тыпсыр.

1.4. Тыва Республиканың ажылдап турар биче инновация компанияларына субсидияларны бараан бүдүрүлгө үезинде (сайгарлыкчыга үезинде), ажылдар кылганда, ачы-дузанын чедиргенде чедир албаан орулгазын болгаш чарыгдалдарын дуглаар сорулга-биле тыпсыр.

1.5. Тыва Республиканың ажылдап турар биче инновация компанияларына субсидияларны биче инновация компаниязының дараазында ниити (капиталдыг болгаш хүн бүрүдө) чарыгдалдарының орнун тургузарына биле тыпсыр:

- чаа бүдүрүлгө чорудулгаларын, чыдалгычтарын, ачы-дузаны база оларны бү-

динин (дамчыдарының) арга-методта-
шынчилеп болгаш ажилдап кылырынга;
— чаа бүдүрүлгө чорудулгаларын, чаа
инновацияларын, ачы-дузаны, оларны бүдүр-
үлгө (дамчыдарының) арга-методтарын
инновация болгаш ажилдап кылып дизайн, бү-
дүрүлгө төлөвилели база өске-даа ажилдар-
үлгө-билги шынчилеп ажилдардан өске);
— технологиялар инновацияларга хамаа-
— технологиялар болгаш дериг-херек-
— садып алырынга;
— чаа технологияларны садып алырынга
— технологияларны, үлөтпүр үле-
— чижектерин, ажыктыг модельдерин
— эргени бээр патентилер болгаш
— инновациялар алырынга);
— программалар херекселдерин садып
— инновацияларга хамаарыштыр ажил-
— белектеринге болгаш өөрө-
— маркетингтик шынчилелдерге;
— технологиялар инновацияларга хамаа-
— өске-даа чарыгдалдарга;
— ажил-чорудулганы хандыраары-биле
— турар оран-саваның хөлезинин
— Россияның чээли организацияларын-
— чээлиге алган акша-хөреңгизинин
— төлээр чарыгдалдарга;
— сертификат болгаш патент кылыры.
6. Тыва Республиканың ажилдап турар
инновация компанияларына субси-
— биче инновация компаниязының
— зында нити чарыгдалдарының орнун
— зар түн 5 млн. рубльден ашпас ужурлуг.
Конкурсту эрттирери болгаш ооң
азы
1. Конкурсу эрттирер дугайында чарлал-
— у эрттиреринге чедир бир айдан орай-
— ин, албан-езуунун парламалга черлерин-
— гаш массалыг информацияның өске-
— инсектеринге, а ол ышкаш конкурс ор-
— ганизацияның албан-езуунун сайтызынга
ар.
2. Конкурсу дугайында чарлалга
— ынар чүүлдер:
— конкурстун ады;
— конкурс организациязының ады болгаш
и;
— конкурс эрттирер чер болгаш доку-
— ментер хүлээп алырының хуусааы;
— конкурс киржикчилеринге негелделерин
и конкурс документилерин бээринин
у.
Конкурс киржикчилеринге негел-
Бараан бүдүрүлгө үезинде (сайгарыл-
инде), ажилдар кылганда, ачы-дуза
генде чедир албаан орулганын болгаш
далдарын дуглаар сорулга-биле суб-
ны тыпсырының дугайында шийтирн
1 алырының бетинде Тыва Респуб-
ың девискээринге бир чылдан хөй
даан биче болгаш ортумак сайгар-
чоруктуң ээлери — юридиктиг албан
ри болур;
1. Дараазында негелделерни барым-
— т, субсидияларны тыпсыр:
— конкурс киржикчизи бо дүрүмнүн 3.3

пунктузунга дүүштүр документилерни
долузу-биле четче киригенде;
— ажилдап турар биче инновация компа-
— нияларының сайгарлыкчы ажил-чорудул-
— газы дараазында чүүлдерни кирип турар
инновация угланышкынын болур:
а) шуут чаа азы продукциязы (барааны,
ажылы, ачы-дузаны) чаа хергелеш шынарлыг
бүдүрүлгени тургузары болгаш органи-
— заастаары;
б) чааларын тургузары болгаш (азы)
ажыглар азы бүдүрүлгениң ажыглаттынып
турган аргаларын (технологияларын) чаар-
— тыры, айыттырган продукцияны непередири
болгаш ажыглар;;
в) продукцияны бүдүрүп азы сайгарып
турар үеде чарыгдалдарның камналгазын хан-
— дырып азы ындыг камналгага байдалдар тур-
— гузуп турар структурлуг, саң-хөө-экономика,
кадр, информастыг болгаш өске-даа инно-
— вацияны (чаа чүүлдерни) ажыглап турары;
г) угаан-медерел сайзыралының ажил-
— чорудулгазының түнелдерин (электроннуг
саналга машиналарынга программаларны,
медээлер шыгжамырларын, чаартылгалары-
— ны, ажыктыг модельдерин, үлөтпүр үлегер-
— чижектерин, селекцияның чедишкенин, ин-
— тегралдыг микросхеманың шынарларын,
бүдүрүлгениң чажыттарын (ноу-хауну)
ажыглап (шингээди) турары;
— ажилдап турар биче инновация компа-
— ниялары конкурсу киржиринин дугайында
чагыгны берип турар үеде:
а) инновация барааннарын бүдүрүп,
инновация ажилдарын чорудуп, инновация
ачы-дузаны чедирип турар ужурлуг;
б) 2009 чылдың октябрь 30-де "Эртем
болгаш инновация адырларының ажил-чору-
— дулгазынга федералдыг статистика хайгаар-
— ал ажылын организацияларының статистика
көргүзүлгө бадыйлаанының дугайында"
№237 дужаалыга дүүштүр технологиялар
инновацияларга холбаштыр чарыгдалдарны
херек кырында боттандырып турар.
3.3. Конкурсу киржиринин биле кириер
документилер:
— субсидиялар тыпсыр талазы-биле кон-
— курс шийлелдинге киржиринин чагыын (бо
Дүрүмнүн капсырылганы);
— күрүнө бүртүкелдинин дугайында хере-
— чилелдин бадыйтаан хоолгазы (бүртүкеди
алган биче инновация компанияларынга);
— үндүрүг органында учетта тургустун-
— ганының дугайында херечилелдин бадыйтаан
хоолгазы (бүртүкеди алган биче инновация
компанияларынга);
— бизнес-план (техника-экономика биче
— ырмада, төлөвилел-смета документациязы
болгаш өске-даа);
— биче бүдүрүлгө черинин эрткен чыл-
— дың дургузунда инновация ажил-чорудул-
— газының дугайында удуртукунун адын
салган отчету;
— бизнес-планны боттандырганының
соонда чаа ажилдаар черлерин тургуска-
— нының болгаш бар олуттарны камгалап
арттырганының дугайында медээлерин;
— билдиришкени ээсин шындыг турар
документинин бадыйтаан хоолгазын.
3.4. Конкурсту эрттиреринин болгаш суб-

сидияларны тыпсырының дугайында ший-
— тирлерин инновация программаларының
болгаш төлөвилелдеринин экспертиказының
болгаш шийлел талазы-биле комиссия (моон
соңгаар — комиссия дээр) боттандыраар.
3.5. Шийтирлер хүлээп ал база чагыглар
сайгарып турар үеде комиссия дараазында
чүүлдерни удуртулга болдураар:
— кылып деп турар сайгарлыкчы ажил-
— чорудулганың бо дүрүмнүн 3.2. пунктузунга
дүүштүр инновация угланышкынын;
— саң-хөө чарыгдалдарының хемчээ-
— линин барымдаалы;
— сорулгаларны болгаш түнелдерин че-
— дил ап шыдаары, ылангыя республика эконо-
— миказының эң чугула адырларынга херек
кырында ажыгларынче угланган техно-
— логтук болгаш техниктиг күүселделери;
— кириген бөлүк документилеринин бо
дүрүмнүн 3.3 пунктузунга дугулар турары.
3.6. Конкурсу киржиринин биле кириген
чагыглар бо дүрүмнүн 3.1-3.5 пунктуларының
негелделеринге дүүшпес болза, комиссияже
чуугаалажыр кылдыр кирибес.
4. Конкурсту эрттиреринин чуруму
4.1. Конкурстун организациячызы комис-
— сияга документилерни четчелеп бээр.
4.2. Организациячы дараазында хүлээлге-
— лерин боттандыраар:
— конкурстун организациястыг белектелин
хандыраар;
— конкурсу киржиринин чагыгларын
хүлээп алыр;
— конкурстун эрге-хоойлу болгаш мето-
— диктиг хандырылганын боттандыраар;
— конкурсту эрттиреринин информация
хандырылганын тургузарынга деткимче
көргүзөр;
— конкурсту эрттиреринин талазы-биле
арга-сумени бээр.
4.3. Конкурсу эрттиреринин турар үеде комис-
— сияның ажылының чурумун комиссия дуга-
— йында дүрүм болгаш бо дүрүм башкараар.
4.4. Комиссияның харысалгалыг секре-
— тары организас-шиитпир документилеринин
төлөвилелдерин белекээр, комиссияга көөр
айтырылганың даңзызын тургузар, хурал-
— дарның протоколдарын болгаш түнелдерин
долдураар.
4.5. Комиссия чагыгларны чуугаалажыр
көөр, кордакчыларны дыңнаар болгаш доку-
— ментилер хүлээп алырын доосканының соон-
— да 15 календарь хүн дургузунда шийтирн
үндүрер.
4.6. Комиссияның шийтирн хаагыг
хуралга киришкеннеринин хөй кезинин
бадылаашкыны-биле хүлээп алыр. Комиссия
кежигүннеринин бадылаашкыны деңгежи
берген таварылгада, комиссия хуралын
даргалап турар кижини шийтир хүлээп алыр
эргелиг. Шийтирн протокол кылдыр дол-
— дураар, комиссияның даргазы азы ооң
оралакчызы ат салыр болгаш бадылаар
кылдыр Тыва Республиканың Чазаанче
кириер.
Тыва Республиканың Чазаа ону хүлээп
алган хүнден эгелээш 15 ажил хүнүнүн дур-
— гузунда комиссияның шийтирн бадылаар
дугайында доктаалды хүлээп алыр.
4.7. Тыва Республиканың доктаалынга

үндезилээш, организациячы биле конкурстун
кирижикчизи — субсидия алыкчызының ара-
— зында субсидияның ажыгларының дугайында
дугуржулга чардыраар.
4.8. Конкурстун түнелдерин албан-
— езузунун парламалгазынга болгаш массалыг
информацияның өске-даа чепсектеринге, а
ол ышкаш конкурс организациячызының
албан-езузунун сайтызынга ылап-ла парлаар.
4.9. Конкурстун шаңнал фондузунун үн-
— дезини болза, федералдыг болгаш респуб-
— лика бюджеттеринин акша-хөреңгизи болур.
Тыва Республиканың республика бюдже-
— динин акша-хөреңгизинин күсели-биле
конкурсту акшаландыраарының чыл санының
хемчээли ээлчеглиг саң-хөө чылында бюд-
— жетти тургузуп турар үеде республика бюд-
— жединин саң-хөө аргаларынга дүүштүр
тодараттынар ужурлуг.
4.10. Кириген документилерде айыттыг-
— ан медээлеринин шынны дээр, ооң иштинде
тургустунган болгаш сайгарар деп санап тур-
— рар инновация технологиязының болгаш
продукцияның (барааннарын, ажилдарның,
ачы-дузанын), угаан-медерел сайзыралының
айтырылганын талазы-биле конкурстун
кирижикчилери күштүг болуп турар хоой-
— лужудулга мурнунга харысалгалыг болур.
5. Грантыны көрдүнгенин езугаар
ажыгларынга контролдуң чуруму
болгаш хевирин
5.1. Сайгарлыкчы чоруктуң ээзи — суб-
— сидия алыкчызы субсидияны ажыгларынның
дугайында конкурс организациячызы-биле
чардынган дугуржулганың негелделерин
езугаар чүгле көрдүнгенин езугаар ажыг-
— лаар хүлээлгелиг.
5.2. Субсидияны көрдүнгенин езугаар
чарыгдал турарынга контролду конкурстун
организациячызы организациячының болгаш
конкурс киржикчизинин аразында субсидия
ажыгларының дугайында дугуржулга док-
— таадып тургускан чурум езугаар боттан-
— дыраар.
Субсидия алыкчызы Тыва Республиканың
Экономика яамызынче субсидияны көрдүн-
— генин езугаар ажыгларының дугайында үе-
— үелеп болгаш түнел саң-хөө отчеттарын
кириер, бизнес-планны күүсеткенин бадый-
— кап турар документилерин (счет-фактура-
— ларны, квитанцияларны болгаш өске-даа) ко-
— жар. Тыва Республиканың Экономика яамы-
— зы субсидия алыкчызындан субсидияның
акша-хөреңгизин ажыглап тургаш, бизнес-
— планны күүсеткени-биле холбашкан немелде
документилерни болгаш медээлерин негээр
эргелиг. Бир эвес оларны көрдүнгенин езу-
— гаар чарыгдалаан, а ол ышкаш доктааттыг
хуусаазында ажыглааан болза, субсидия-
— ларны Тыва Республиканың бюджетинче
эгидер ужурлуг.
5.3. Комиссияның болгаш албан-дужаал-
— дыг кижилеринин бо дүрүмге дүүштүр хүлээп
алган шийтирлеринге хомудалды күштүг бо-
— луп турар хоойлужудулганың чурумун
езугаар кирип болур.
1. Бо доктаалды "Тувинская правда"
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазааның
Даргазының оралакчызы А.МОНГАЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Бүрүн эргелерни дагзырының дугайында

2011 чылдың август 22

Россия Федерациязының хамаатыла-
— (соңгулда эргелеринин болгаш рефе-
— ренда киржир эргезинин кол-кол магады-
— ының дугайында) Федералдыг хоой-
— 24 чүүлүнүн 4 пунктузунга дүүштүр
Республиканың Соңгулда комис-
— ың доктаадыры болза:
— Чеди-Хөл кожуунунун Хөлчүк сумузунун
— ипалдыг соңгулда комиссиязының
— эргелерин Чеди-Хөл кожуунунун
— ээр соңгулда комиссиязынга дагзыр
— ылдың июль 12-де Хөлчүк сумузунун
— текчилер хуралының №3 дилээ;
— Чеди-Хөл кожуунунун Сайлыг сумузу-
— ниципалдыг соңгулда комиссиязының
— эргелерин Чеди-Хөл кожуунунун
— ээр соңгулда комиссиязынга дагзыр
— ылдың июль 13-те Сайлыг сумузунун
— текчилер хуралының №17 дилээ;
— Чеди-Хөл кожуунунун Элегес сумузу-
— ниципалдыг соңгулда комиссиязының
— эргелерин Чеди-Хөл кожуунунун де-
— р соңгулда комиссиязынга дагзыр

№3/20-6 Кызыл хоорай
(2011 чылдың июль 19-та Элегес сумузунун
Төлээлекчилер хуралының №6 дилээ);
4. Чеди-Хөл кожуунунун Чал-Кежиг су-
— музунун муниципалдыг соңгулда комис-
— ының бүрүн эргелерин Чеди-Хөл кожуунунун
девискээр соңгулда комиссиязынга дагзыр
(2011 чылдың июль 1-де Чал-Кежиг сумузунун
Төлээлекчилер хуралының №3 дилээ);
5. Чеди-Хөл кожуунунун Хову-Аксы су-
— музунун муниципалдыг соңгулда комис-
— ының бүрүн эргелерин Чеди-Хөл кожуунунун
девискээр соңгулда комиссиязынга дагзыр
(2011 чылдың июль 15-те Хову-Аксы сумузу-
— нун Төлээлекчилер хуралының №19 дилээ);
6. Чеди-Хөл кожуунунун муниципалдыг
соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин
Чеди-Хөл кожуунунун девискээр соңгулда
комиссиязынга дагзыр (2011 чылдың август
10-да Чеди-Хөл кожуунунун Төлээлекчилер
хуралының №23 дилээ).
2. Бо доктаалды республиканың "Шын"
болгаш "Тувинская правда" солуннарынга
парлаар.

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгеден хостаарының дугайында

2011 чылдың август 22

оттап турар черинин аайы-биле ко-

№3/21-6 Кызыл хоорай
миссияның составынче депшиттирген Ак-

Довурак хоорайның девискээр соңгулда ко-
— миссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү
Чодураа Олеговна Ооржактын билдириш-
— кинин чуугаалажыр көргөш, "Россия Федера-
— циязының хамаатыларының соңгулда эргеле-
— ринин болгаш референдумга киржир эрге-
— зинин кол-кол магадылалдарының дугайында"
Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6
пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары
М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Ак-Довурак хоорайның девискээр
соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн бүрүн
эргелеринин хуусаадан эрте доозулганы
биле холбаштыр Россия Федерациязының
Федералдыг Хуралының Күрүнө Думазынга,
Тыва Республиканың Дээди Хуралынга
(парламентизинге) кандидаттар даңзызын
идип үндүрген политиктиг партияларга,
депутат мандады хуваарынга киржир
эргелиг хөй-нити каттыжышкынына,
Ак-Довурак хоорайның Төлээлекчилер
хуралынга соңгукчуларның ажилдап, албан-
— хаап, өөренип, чурттап турар черинин аайы-
— биле Ак-Довурак хоорайның девискээр
соңгулда комиссиязының составының кезин

(бадылаар эргелиг бир кежигүн) четчелеп
тургузар талазы-биле саналдарны хүлээп ап
эгелээнинин дугайында Тыва Республиканың
Соңгулда комиссиязы дыңнадып тур.
Ак-Довурак хоорайның девискээр
соңгулда комиссиязының составынга
саналдарны бо дыңнадыгы парлаан хүнден
үжөн хонук дургузунда дараазында адреске
кирип болур: 667000, Тыва Республика,
Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, Тыва
Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб.
210, тел. (39422) 2-10-09).

Тыва Республиканың Соңгулда
комиссиязы.

Зоя НАМЗЫРАЙ: «ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮМ ЭРГИМ...»

Тываның сураглыг шүлүкчүзү, Тыва Республиканың Культура яамызының литература болгаш уран чүүлүнүн лауреады (2002), Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы (2006), Тываның Чогаалчылар эвилелиниң, Россияның Журналистер эвилелиниң (1965), Тываның Композиторлар эвилелиниң (2003) кежигүнү Зоя Алдын-ооловна Намзырай (1941-2009), бо хүннерде бистиң аравыска чораан болза, сентябрьның 7-де 70 харлаан оюн демдегледип эрттирер турган.

Шүлүкчүнүн юбилейин таварыштыр Тыва Республиканың Культура яамызы «Хүннүг Тывам» деп шүлүк номун парлалгаже үндүрген.

Төрзэн чериниң чылыын, херелденген Тывазынга чоргааралын, чонунга хүндүткелин илереткен чогаалдарының эң көскү, канчаар-даа аажок ханы утка сиңген омур-хевири — Хүн, хүннүн чылыы, черже чашкан херелденген чырыы база З.А. Намзырайның кайгамчык уян, амыдыралчы, идепкейжи болгаш туруштуг, бүзүрелдиг уран-чечен делегейиниң кол-кол «маа-дырлары» — Тывам, чонум, авайым, ажы-төлүм, чаштар болгаш төөгүнүн маадырлары — бо бүгүнүн дээди илерелин Хүн-биле холбаанын номчукчу шагда-ла эскерген боор. Ынчангаш З.А. Намзырайның лирикасының мөгейкичлеринге бөгүн «Хүннүг Тывам» деп шүлүк номундан хүннүн уран-чечен оуру кирген чогаалдарын бараалгаттывыс.

Төрүттүнген хүнүм

Айдың черге төрүттүнүп келиримде
Ак-көк дээрим, алдын хүнүм,
Авам күжүр,
Арга-эзим, хову-шөлдер, аржаан-суглар
Алгаш-йөрээп, эргеледип уткуп алган.

Амыдырал салым-чолу, хайыразы —
Ынак аваа эргеленип, чассып чорааш,
Аа сүдүн изирниктир эеп алгаш,
Ынакшылдыг чуртталгамны эгелзэн мен.

Авам мени чөргөктээштиң, хүнче сунар
Аажок өөрүп херелдиге чүткүр турдум.
Өлчей-кежик, келир үем ужукталган
Өртемчейге төрүттүнген хүнүм эргим.
1973

Чанган куштар
Ырларынга
Улажыпкаш,
Чараш чуртум
Чазын ырлап
Эгелзэн мен.
Хүннүг Тывам,
Сеңзэ чыннып
Өскөн болгаш,
Күзел ырын
Ынай чаштан
Ырлаксаан мен.
(З. Намзырай «Күзел ыры», 1977)

ТЫВА ЧЕРИМ

Даглыг Тыва сыннарынга
Таалап өскөн уруу болгаш,
Эрес, омак эзир куш дег,
Эргим черим эргиксээр мен.

Элик, хүлбүс турлаа болган
Эңгимелиг сыннарымның
Эмзиг чыдын пөктүр тынып,
Эргеленип чоруксаар мен.

Адар даңның хаязында
Алдын херел дээп турда,
Тыва черим көөрүмге,
Тыным болгаш ынакшыл-ла.

АЛДЫ БАШТЫГ КАРА-ДАГЛАР

Изиг чүрээм ынаа сиңген,
Иезинген төрзэн черим.
Алдан-маадыр чурттап турган
Алды баштыг Кара-Даглар.

Алдан-маадыр акыларым
Аалзынып чурттап чораан —
Чонум, черим төөгүзү —
Чоргаар бедик, мөңге даглар.

Эртенги хүн херелдерин
Эртен эрте уткуп турар,

Амыдырал чечектелген
Адаларым турлаа даглар.
1975 ч.

ЧОНУМ

Аас-кежик тарыкчызы —
Арат-чонум бодаарымга
Соксаал чокка саарлып турар
Солаңгылыг чырык хүн дег.

Эрге-шөлзэ ээлеп туткан
Эжим-өөрүм сактырымга
Чечектелип өзүп турар
Черим чазы сагындырар.

ӨШПЕС ОТТУГ САЛГАЛЫ БИС

Эрте шагдан камгалалым, даянгыжым
Эргим чоннун маадырларын сактып
Чоруул.
Адаан-өштүг халдап-тонаан дайзыннар
Ара-түме амыысты алгаш төтпээн.

Көк дээр адаа черивиске көжүп-дүжүп,
Хөйүн көрүп, элөп-түрөп чоргулааш-даа,
Хөөмей-сыгыт, каргыраадан хей-аът
Алгаш,
Хөөрзэн хат дег дайын-чаага
Аштырбаан бис.

Шыдамыккай дамыр-хандан тараан
Болгаш
Чырык черге чуртталгавыс когун үспээн.
Хүннүн согун херелинден шивиттелген
Хүлөр ышкаш күдер-хүрөң
Шырайлыг бис.

Сая-сая чылдар өттүр көжүп чорааш,
Чамбы-диптиң чоннарындан катчып
Келген.
Өндүр, бедик Саяннар дег кадыг-быжыг
Өгбелерниң өшпес оттуг салгалы бис!
2005 ч., январь 15

БУЯН-БАДЫРГЫ

Хостуг-шөлзэн ыры-шоорга алгаттырган
Хоор чоннун чоргаар өскөн төлдери бис.
Өршээл бербзэн кызыл-тының ап-даа
Турда,
Өштүглерге өрү тейлеп сөгүрбзэн сен.

Саттыныкчы, контр диртип нүгүлдеткеш,
Чайгылыш чок халаш кынмаан кара
Башты,
Салым-чолдун чидиг, чырык тура-соруун
Чашпаа сойлука чадажып кааш боолап
Кагды.

Элезинниг хову черге тының үзүп,
Эртетеннер элекке-ле амырааннар.
Чойган ышкаш хөнү сының
Хөмдүрзе-даа,

З.А. Намзырайның 65 харлаан оюнда (2006) Тываның Композиторлар эвилелиниң даргазы К.-К.О. Ооржак байы чедирип тур.

Чонун, чуртуң сени утпаан —
Дириг-дир сен.
Өштүглерге базындырып өлүрзе-даа,
Өлчейлиглер оруун улап чедип келир.
Хүннүг Тывам сүлдөзү боор —
Аъттыг арат
Хүннү уткуп, чыргалаңче бисти кый дээр!
2000 ч., сентябрь 6

ТАНДЫ-ТЫВАМ ООЛДАРЫ

Даңның чырык хаязы дег
Танды-Тыва чуртувуска
Өгбелерим чуртун туткан
Өргүн чонум оолдары.

Өөредилге, ажыл-биле
Өскөн черин өөртүп чоруур,
Делегейниң чоннарынга
Демин каткан оолдарывыс.

Аас-кежиин алгаш-йөрзэн
Аваларның өөрүшкүзү,
Хүндүткелдиг кыстарывыс
Күззэн эжи, чоргааралы.

Эрткен үе, келир оруу
Эгүүр шагда эстип читпес.
Дыттың мөге дазылы дег,
Тыва чонум оолдары.

ТАНАА-ХЕРЕЛГЕ

Хүнге додуп чайынналган,
Күдер-хүрөң экер оолдун
Түмен кижиги түрүн баскан
Дүрзү-чаңын магададым.

Муң-муң чылдар тоолунда
Бурунгулар дамыр-ханы,
Вектер өттүр халдып келген
Танаа-Херел тажы чоор бе?

Тажы эрниң даглар ышкаш
Таваар-топтук бүдүжүнде
Чаа шагның маадыры
Чанывыста кады чору.
2010 ч., июнь 17

ЧОЛААЧЫНЫҢ ЫРЫ

Даңгаар эртен үнген хүнге уткуштур
Танды-Тывам делгемнери кыйгыра бээр,
Оран-чуртум эргий кешкен орук-суурже
Олут орбас чаңым-биле аъттаныр мен.

Асфальтылап дерип-чазаан
Оруктарым —
Амыдырал кежик-чолдун кыйгызы,
Уруг эжим ынакшылын каастанган
Улуг иште улам сергек халдып ор мен.

Чүген-суглуу кыңгырашкан чүгүрүк дег,
Чүгүрүк ырлар кабинадан ужуккан,

Күзел-соруум солаңгызы сары
Күзелдерим мендидежип уткум

Амыдырал оруктарың чаартып
Аткан даңны аалдарывыс утку
Чалымнарны чара чүткзэн ору
Чамбы-диптиң чоннарынга кат
2008 ч., январь

ЧАСТЫ АЛГААШ

Куштарымның чылыг, чымчак ч
Хоюг, изиг ээди-ханым эстип
Ала-сарыг аңгыр курум үнүн
Аялгалыг өткүт үнүм үстүп ка

Аяс хүнүм ажып, адып келири
Амыдырал төңчү чогуң ырлап
Чуртталганың чалыы, чараш чы
Чучак тоннуг ажы-төлдү өстүр

Чүлдү-чүрек уязындан ужуп ү
Чүглүг куш дег шүлүктерим а
Чадаганның хылы ышкаш уян
Часты алгааш, чараш куш дег
Сукс

Ынакшылды, аас-кежиин өргү
Ыткан сөзүм ыдык, чырык су
Көксү-хөрээм эриг, чымчак ы

Хөңнүм чазап, талыгырда кут
2001 ч.

АВАМГА ТУРАСКА

Аксымдыва чылыг сүттү саай
Аяр ээккеш, бажым чыттап,

— Хүннү көрөм, чунуп каавы

Хүлүмзүрүп көрүп орган авам

Дүдүскекте шымны берген
Сылд
Дүшке кирип, сенче ужуп сыыл
Ындынналган ырларымның ая
Ырак ушкан куштарымдан ка

Силен, тенек чораан-дыр ме
Кү

Чежемейниң ыраан-даа бол,
Буруум

Аар чүөктү ууп чадааш, тура
Амыдырал ындыг чиик деп б

Аксым-кежи, ынакшылым,
Чаңгы

Авам сеңзэ тураскааткан чур
Ажы-төлүм айтып-сургап, өө
Ажыл-ишти аарзынмай кылы
2006 ч.

ҮРБҮН СУУРҢУ САКТЫП ОРА...

Үрбүнчүлөр өскөн-төрзөн чер-
терин калбак шыктыг Карабей, дүн-
үрлүг Шилги-Аскыр, Калбак-
артулук, Чодураалыг-Алаак, Ак-
ырмак, Чинге-Алаак, Даштыг-
алаак, Удан алаагы дээш, оон-даа
оке амьдырап-чурттап чораан чу-
умалдыг, каас-байлак черлеринин
гүл-далай дүвүнче кире бергенинге
жыок хомудал, хараадал чоруур
кс. Оон-даа муңгаранчыг чүүл
чыда- бурганны база суг алгаш
урганы бистиң чүдүг-сүзүглө-
виске, езу-чанчылывыска улуг
ражалы чедирген. Ынчалза-даа
рттакчыларнын сагыш-бодалын
н суурнук төөгүзү, оон тургусту-
рынга улуг-хуузун кииргеннер-
н аттары кажан-даа балалбас
оп артар.

Шөгүр хөмнийн адаанда Үрбүн
уун дургаар көшкүн араттар
унийн дургузунда чурттал чо-
н. Эрткен чүс чылдың 30-40 чыл-
да кызыгаар айтырыы чидиг-
генинден олар ишкээрлеп кө-
келгеш, чурттаар оран-сава-
тазан салып эгелзэннер. Биче-
Сат, Балдар Монгуш, Пар-оол
залыг, Калчан-Хой Донгак,
самба Сат, Байыр Сат, Бүдүп
залыг, Сундуп Сат, Калзан Мон-
Иван Шойзат дээш, оон-даа
елер суурнуң үндезиленип тур-
гунганынга дорт хамаарылга-
Суурнуң адын Үрбүн хөмнийн
биле адаан. Ынчан аңаа 21
ге турган.

Сумуну Баян-оол Торлукович
гах чедишжинниг удуртуп эг-
чорааш, 1938 чылда хоп-нүгүл-
иреш, кеземче херээнге онаа-
, кара-бажыңнаткан. Ол хуусаа-
төндүр олургаш, төрөөн черин-

ге ээл келгеш, Үрбүн, Чаа-Хөл шко-
лаларының тудугларына ажилдап,
ниитилелге улуг ажык-дузазын
көргүскен.

1938 чылда суурну Бадан-оол Түлүш даргалап эгэлзэн. 1941 чылда "Ким" аттыг МЧАЗ тургустунган. Мал-маганын салып, идеп кейжизи биле мал-чер каттыжышкынынче эн-не баштай Очур Шежүлбаевич Ховалыг, Морзуккай Донгак, Балдар Монгуш, Калчан-Хой Донгак, Биче-оол Сат, Халылак Сат, Нордуп-оол Донгак, Дадый Донгак, Бүдүп Ховалыг, Хадын-оол Ховалыг, Пар-оол Ховалыг олар киргеннер.

1950 чылда Ортаа-Хем, Бай-Булуң, Үрбүн эштежилгелеринин кижигүннери катчып алгаш, "Сталин" колхозту тургускан. Ону янзы-бүрү чылдарда аңаа Седен Монгуш, Сүктер Ховалыг, Максим Балчый, Кыргыс Намай, Лопсан Монгуш, Кунгаа Хертек суглар ажылдап турган. Суурнуң чурттакчылары бир демниг болуп, алаак иштинге бода мал азырап, ыяштан бажынар тудуп, ажыл-херзэн шуудады бергеннер. Оларның аразындан Калчан-Хой Донгактың оолдары: Бичел-оол, Өлөң-оол, Кошкулак, Биче-Хуна, Байысылан, Допуя, чаңгыс уруу Чыргалаңмай, фронтчу Андрей Сундуйнуң ачазы Көк-Донгуу Навачыган суглар онза шудургу ажылдап турганнар. Ооң-на уржуундан боор, ол алаактарны Калчан-Хой, Көк-Донгуу алаактары деп адай берген.

Ол үде колхоз ажылының бир чугула адыры тараа тарып өс-турери турган. Хая-даштыг кадыр-бертти таварыштыр Бош-Даг бу-газын арааттар казып эрттиргеш,

сонгу талазында делгем шөлге тарааны тарып, багай эвес дүжүттү ап эгелзэннер. Арык-буга даргазы — Калчан-Хой Донгак шыңгыы болгаш негелделиг кижиге турган. Ол бодунуң чоок төрелдери база эшөөрү: Нордуп-оол, Морзуккай Донгактарны, Дүмен, Канчыны алышкыларны, Орзай, Дизигир алышкыларны, Даспаяк, Очур Ховалыгларны эвилелдеп, баштап тургаш, ол бууга үрө-түнчелдиг ажылдап эгелзэннер. Чон Бош-Даг бугазын "Калчан-Хой бугазы" деп чоорту адай берген.

Удатпаанда колхозка инек, хаван, дагаа фермалары база ажил-чорудулгазын эгелей берген. Инек фермазын Андрей Хоюгбан, Хайдып Түлүш, бызаа ажаакчызы Оюнду Донгактын орус омаксөөктүг кадайы Надежда Павловна Донгак удаа-дараа удуртуп-баштап турдулар. Ынчан фермага 200 ажыг саар инекти тудуп турган. Черле ынчаш ол үеде мал-чер ажилы сайзырал, улус-чонга мактадып, ажил-иш кидин түлүк чоруп турган. Чижээлээрге, Шаңчы ховузундан 50-60 центнер дүжүттү ап, бүдүн СССР-ге алдаржып турганын демдеглевес аргажок.

1961 чылда "Сталин" совхоз "Найырал" совхозунун Үрбүн салбыры апарган. Ол салбырны Кузьмин Николаевич Федотов, Шойдак-оол Хапылакович Ховалыг, Шюр-оол Дюлюшевич Санчай-оол, Шаравин Осурович Уйнуу, Дыртык Кыргысович Маадыр-оол удуртуп чордулар.

Үрбүнгө 1950 чылда эге, а 1962 чылда сес чыл школалары ажит-тынган. Ол школаларны директор-

лап чорааннарны сактыр болза: Доржу Ховалыгович Чанчып (1950-52ч.), Иван Петрович Лукьянов (1952-55), Василий Григорьевич Шатаев (1955-59), Буянды Хунажынович Хомушку (1959-63), Сергей Чоодуевич Юша (1963-66), Биче-оол Салчакович Маады, Иван Байырович Седен (1968-77), Биче-Уруг Тюлюшевна Кара-Нава (1977), Зоя Анатольевна Монгуш (1978-80ч.) олар-дыр. Школаның өззүн интернационалдык коллектив тургузуп, эпитиг-найралдыг аяылдап турган. Хүндүлүг ол башкыларын ат-сывын маңаа айтып көрейин: Пестов, Валентина Степановна Титова, Шлякова, Араштаева, Танзыбаевтер, Сагаандай, Мартыгыр, Очат Хуурак, Январь Демировна Суваң, Барынмаа Байысылан, Светлана Хоюбан, Артына Лайсат, Номчур, Сотпа, Сарбаакай Кыргыс, Көрген-оол Монгуш, Дувак Стал-оол Тускова, Мажаа Минчит-оол Сарбаа Нордуп-оол, Борис, Биче-кыс Донгактар дээш, оон-даа өскөлөр келир үеңч салгалык кижизидип, өөредип чорааннар.

Үрбүн суурдан ат-сураглыг кижилер база хөйү-биле үнгүлээн: Тыва автономнуг областың баштайгы депутаты Анна Тюлюшова, Хуурак, Түлүш Санчаевич Сержин, Валентина Өдүрекова Демир-оол, Уйнук Сатовна Хуурак — ССРЭ-нин Дээди Совединин депутаттары, Байлакай Очур, Биче-Уруг Драпаан, Светлана Чанчыы Тыва АССР-нин депутаттары болуп, ачы-хавыялыг ажилдап келген.

Төөгүжө хая көрнүп ора, амгы үеде өгбелеривистиң буянныг херээн уламчылап, турлаг, хонаш.

тарны ээнзиретпейн, мал-маган тудуп чоруур малчыннарның ады-демдеглеске кайын боор. Оларга Шөгүрдө Биче-Уруг Драпаан, Александр Хоруштай, Валентина Дунгар, Хасан Каазут сугларның ажы-төлү Роман, Василий, Александр, Солан-оол, Мөнгүн-оол, Шура Сүктөр, Виктор Чамбал, Ульяна Чыгсын хамааржыр.

Үстүндө адаттыганынан аңгыда, өскө эртем-билиг, кадык камгалал, культура шугумунда ажылдап чоруур чаңгыс чер-чурттугларыбыз база хөй. Өвүр кожууннун Хандагайты суурда мал эмчизи Владимир Дыпык, Чечек, Раиса Ховалыг (Кечил) угбашкылар — буянынныг эмчилер, Наталья Дугар-Сүрүн, Галина Опул — алдарлыг башкылар, Нина Даңзы-Белек, Соскур-оол Хадын-оол — аргадуржулгалыг культура ажылдакчылары, Алдын-кыс Сундуй — алызындан чаянынныг бухгалтер, Мартын Сандай-оол — уран-чечен чогаалчы база Дыпык Мартын — агроном, совет-партия шугумунун ажылдакчыларынын бирээзи. Суурувустун эрткен болгаш амгы үедө атураагылыг кижилерин улуг чоргаарал-биле сактып, хүндүлөп чоруур бис.

Николай ТАНЗЫН,
Калчан-Хой ДОНГАКТАРНЫҢ
дөрткү салгалы.

ДЕМИСЕЛ КУШТЕЛГЕН

Тываның наркотиктер ажыглалыга удур демисежир ажилдыг полицейжилери биле Интернет-провайдерлер боттарының күжүн садып алгаш, наркотиктер тарадыкчылары-биле демиселди калбарткан.

Федералдыг наркохай-
алалбанының Тыва Рес-
пика талазы-биле эргеле-
ң ажилдакчылары Ин-
ет-провайдерлерниң
злери-биле ужуражыл-
эртирген. Аңаа олар
ернет дамчыштыр нарко-
ер рекламалаар сур-
га удур демиселге ха-
ыштыр чугааны кылган.
Интернет ачы-дузазы-
тидирикчилериниң ме-
еп турар-биле алырга,
тланыышкынның ажил-
хемчээли кончуг улуг
турар. Аңаа хей акша-
нги негеттинер. Тускай
иктиг дериг-херексел-
ер аңгыда, кол дериг-
кселдерниң арга-ши-

нээн доктаамал хыналдага алган турар ужурлуг. Калбак четки дамчыштыр кирип турар медээлерниң хемчээли хүнден хүнче көвүдөп турар. Ынчангаш күштүг техниктиг дериг-херекселдерни үе-үе болгаш-ла солуур ужурлуг. Ынчангаш ужуражылганың киржикчилери күрүнөдөн деткимчениң эргежок чугулазын демдеглээннер. Түннелинде олар кады ажылда-жылганың дугуржулганын кылып, кем-херек үүлгедиг-лериниң болгаш кем-херек үүлгедикчилериниң дугайында медээлерни удаа-дараа солчуп турар сорулганы салган.

АЙЫН УРУГЛАР-БИЛЕ КАДЫ

Федералдыг наркохайгаарал албанының Тыва Республика талазы-биле эргелели Бүгү-россия еңнелинге наркотиктерге удур "Чайгы лагерь кадыкшылдың девискээри" деп акцияны уругларның дыштанылганының үезинде чоруткан. Эргелелдин ажилдакчылары Кызыл хоорайның эриязының тускай эртемниглери-биле чайгы лагерьлерге турган уруглар-биле ажилдаан.

айғы лагерлерге дыш-
рчерлерге путевка езу-
оруу арга чок болган
турган. Ындыг уруг-
биле чай дургузунда

наар шөлчүгештеринге — хоорайның аңгы-аңгы микрорайоннарына ындыг лагерлерни организастаны уругларның дыштанырынга эптиг байдалды тургускан. Уруглар чурук чуруп, спортчу маргылдааларны эртирип, кинотеатрларже, паркче культурулуг аян-чоруктарны кылып чайлаан. Лагерге хүнзэн уругларга изиг чени база организастан турган.

Наркоконтроль эргеле-линии ажилдакчылары лагерге дыштанып турган уругларга амыдыралдың ка-

дык овор-хевирин суртаал-
даан лекция-беседаларны
эрттирип, өөредиглиг ою-
нарны ойнадып турган. Идеп-
кейжи ууруглар өөрөдилер
херекселдери-биле шантак-
кан. Чай дугузунда эргелел-
дин ажилдакчылары нии-
тизи-биле 19 лагерьлерини
кеззэн. Кызыл болгаш Ша-
гаан-Арыг хоорайларда
школа чанының лагерь-
леринге база чедип, кады
ажылдааннар.

Эргелелдин
алга албаны.

"АДА-ИЕ ШАГЫ"

Республикада "Участок төлээзи-биле кады ада-ие шагы" деп акция август 20-ден сентябрь 20-ге чедир уламчылаар. Ооң кол сорулгазы — назы четпээннер ортузунда кем-херек үүлгедиишкиннерин чавырылдырары, элээдилер болгаш аныяктар ортузунга наркомания болгаш арагалаашкынны болдурбазы-биле баш удур хемчеглерни алыры.

Бо чылдың 7 айларының дургузунда элээдилер ортузунда кем-херек үүлгедиишкени эрткен чылдың бо үезибиле деңнээрге, 26,2 хуу кызырылган (221 турган болза, ам 163). Назы четпээннер ортузунда хей-ниити черлеринге кем-херек үүлгедир чорук баш удур алдынган хемчеглерниң ачызында 17,6 хуу кызырылган. Бөлүк элээдилерниң үүлгедиглери 6 хуу эвээжээн, эзирик кем-херек үүлгедир чорук 10 хуу эвээжээн.

Өг-бүлөгө кем-херек
үүлгедиглерин канчап док-
таалдырыл? Назы четпээннер-

ниң хайгаарал чок чоруунга
удур кандыг хемчеглер алза
экил? Бо айтырыгларны
шинтипирлээриниң аргазын
тывары-биле эрге-хоойлу
камгалалының болгаш иш-
тики черектер органнарының
ажылдакчылары бир демниң
ажылды чорудуп турар.
"Ада-ие шактарын" поли-
цияның бүрүн эргелиг төлээ-
лери бодунга онаажып турар
девискээр бүрүзүнге чору-
дары көрдүнгөн. Оон аңгыда
хөй-ниити тургузугларының
төлээлери улусчу дружина-
лары-биле кадус рейдидерни
эртирпип, херээженнер чөвү-
лелдери амыдыралының

Кижѣ болгаш хоойлу

байдалы чедимче чок өг-бү-
лелерге социал дуза көргү-

зер ажилдарны уламчылаар
**ИХЯ-ның парлалга
албаны.**

Прокурор хыналдазы

ХАМААТЫЛАРНЫҢ ДИЛЕГЛЕРИНГЕ ХАРЫЫЛАВАСКА...

Хамаатыларның медээлер алыр эргезин Чөөн-Хемчик кожууннуң прокуратуразы суд дамчыштыр камгалаан.

Чөөн-Хемчик кожуунун прокуратуразы 2006 чылдын май 2-де "Хамаатыларнын дилеглерин сайгарып көөрүнүн чурумунун дугайында" №59-ФХ Федералдыг хоойлунун күүселдезин хынаан. Прокуратура ажылдакчылары чүгле сумулар чабыргаларында хамаатыларнын билдиришкinnerин демдеглээр 2009, 2010 чылдарнын дептерлерин хынаан эвес, суурларнын чурттакчылары-биле база ужурашканнар. Хыналдадан илерзени, муниципалдыг тургузгарнын чабыргалары хоойлужудулганы хажыдып, хамаатыларнын дилеглерин доктаадып тургускан хуусаазында сайгарбайн, ол билдиришкinnerге бижимел харыылар бербейтүрар болган.

Илереттинген четпестерни чайладыр, хоойлу хажыдышкынын болдурбас талазы-биле Чөөн-Хемчик кожууннун муниципалдыг тургузугларының чагыргалар даргаларынга 12 нөгелдени кожуун прокурору

кирген. Ол ышкаш хамааты-
га медээ бээринден ойда-
лаанын барымдаалааш, РФ-
тиң Административтиг чурум
хажыдышкыннарының ду-
гайында кодексстиң 5.39
чүүлүндө көрдүнгөн чурум
хажыдышкыны дээш Хо-
рум-Даг болгаш Ийме суму-
ларның чагырга даргаларын-
га хамаарыштыр админис-
тративтиг херекти оттурган.
Херекти эптештирилге
судьязы сайгарып көргөн,
буруулуг уурдукчулар тор-
гатканнар.

Оон ангыда Хайыракан суму чагыргазының бодунуң хүлээлгезин хоойлуга дүүштүр күүсетпейн турарыңга хамаарыштыр ийи билдиришкинни район судунче прокуратура киирген болгаш хамаатыларның дилеглериниң талазы-биле шиитпирни хүлээп алырын, билдиришкин эзлеринге бижимел харыылар бээрин оларга даандыраарын судтан дилзэн.

Сылдыс МОНГУШ,
Чөөн-Хемчик районнуң
прокурору.

Полиграфия организацияларының, телерадио-дамчыдылга болгаш хүннүң үнөр парлалга организацияларының кичээнгейинге!

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының алдыгы чыыжының депутаттарының сонгулдаарын 2011 чылдың декабрь 4-те кылдыр доктатканы-биле холбаштыр "Тыва Республиканың девискээринде бүрүттүрген болгаш сонгулда кампаниязының үезинде агитация материалдарын белеткээр талазы-биле ачы-дуза чедирерин күзүн полиграфия организациялары, телерадио-дамчыдылга болгаш хүннүң үнөр парлалга организациялары агитация материалдарын белеткээр талазы-биле ажилдарның, эфир үезинин, парлалга шөлүнүн өртүнүн хемчээлинин (Россия Федерациязының валютанын езугаар) болгаш ажилдың өске-даа негелделеринин дугайында медээлерни Россия Федерациязының

Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының сонгулдаарының дугайында" федералдыг хоойлунун 61 чүүлүнүн 3 пунктузунга, 57 чүүлүнүн 11 пунктузунга дүүштүр 2011 чылдың сентябрь 29-тан орайтапайн парлаар болгаш ол-ла хуусаада Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, каб. 210, тел. 2-10-09, 2-10-21 деп адрессте Тыва Республиканың Сонгулда комиссиязынче чорудар ужурулг.

Бо негелдени күөсетпээн полиграфия организациялары, телерадио-дамчыдылга болгаш хүннүң үнөр парлалга организациялары агитация материалдарын белеткээр талазы-биле ажил кылыр эргези чок болур.

Кандидаттарның федералдыг даңзын депшиткен политиктиг партияларның агитация материалдарын белеткээр талазы-биле ачы-дуза чедирер организациялар материалдарын белеткелинин төлевиринге дең байдалдарны хандыраар хүлээлгелиг.

Сонгулда мурнунун бүгү парлалга болгаш аудио-көргүзүг материалдарына ол материалдарны белеткээр организацияның адын, юридиктиг адресин болгаш үндүргүч төлөкчизинин идентификация дугаарын, ол материалдарны чагып кылдырткан организацияның адын, а ол ышкаш тиражының, ол материалдарның үндүрген хүннүн дугайында болгаш кайы сонгулда фондузунун акша-хөреңгизинин күсели-биле оларны төлээнинин дугайында медээлерни айтыр ужурулг.

Тыва Республиканың Сонгулда комиссиязы.

Россияның өрттен камгалал черинин тургустунганындан бээр 362 чыл эрткен, ынчалза-даа бистин чуртувуста өрттү өжүрер ажил кезээде кидин түлүк.

Хөй чылдар иштинде өрттен камгалал черинин чорудуп турар ажилының түннелинде өрттер шуут болбайн турар дээр болза, частырыг апаар. Улуг материалдыг когарал чедиреринден аңгыда, өрт халавы чүс-чүс кижилеринин амы-тынын алгаш баары, бо таварылгада, эң-не коргунчуг чүүл болуп турары чугаажок. Бистин республика база бо байдалга хамаарылгалыг бооп артпышаан. Эртип турар чылда Кызыл хоорайның иштинде өрт халавының саны эрткен 2010 чылга бодаарга, эвээжээн-даа бол, амы-тынындан чарлып турар кижилеринин саны көвүдөп турар. 2011 чылдың эрткен сес айының дур-

гузунда чуртталга бажыңнарынга 4 кижиге амы-тынындан чарылган. Аңаа хамаарыштыр чамдык кижиктер: апрель 13-те 11 шак 10 минута турда Рабочая кудумчунун 322 дугаарлыг бажыңында өрт болуп турарының дугайында медээ келген. Өрттен камгалал черинин ажилдакчылары өрттү чайладыр өжүргенинин соонда бажың иштинден хамааты Ф.В.Казанцевтин мөчүзү тывылган. Таакпылаар дээш оваарымча чок отту ажыглаанының түннелинде үстүнде айыттыгган хамааты амы-тынындан чарылган.

Март 24-те Дорожная кудумчунун 10 дугаар бажыңында болган өрттүн чылдагааны амыдыралга

ажыглаар херекселди шын эвес ажыглаанының түннелинде болган. Оон уржундан бичии уруг амы-тынындан чарылган, а ийи кижиге кадыкшылга хоралыг кемдээшкенин алган.

Кижилер хай-халап үезинде колдуунда эзирик байдалга тургаш база өрттүн айыыл чок чоруунун дүрүмнерин сагывайн, амы-тынындан чарлып турарын айтыр апаар. Бир эвес кижилерин эзирик турган байдалының хайы-биле болган өрттерни санаар болза, ол моон-даа хөй дээрзи билдингир.

Сооп келирге тодаргай чурттаар чери билдинмес хамаатылар подвалдар иштинге өртке удур дүрүмнерни хажыдып, кайы хамаанчок от салып, бокталдырганының соонда өрт болурунун айылы база тургустунуп турар.

Өрт болу берген таварылгада чүнү канчаар ужурулг силер:

— "01" телефонче долгалкаш, өрт камгалалының ажилдакчыларын кыйгыртыр;

— өрт болу берген девискээрден кижилерни, дириг амытаннарны, үнелиг эт-хөреңгини үндүрерин кызыдар;

— суг, элезин, өрт өжүрер херекселдер-биле өрттү өжүрүп эгелээр;

— электри энергиязын үзер.

Бо чүүлдү номчаан кижиге бүрүз оон чогуур түннелдерин үндүрүп, бодун болгаш чоок кижилерин өрт айылындан чайладыр сорулга-биле өртке удур дүрүмнерни сагып, оваарымчалыг болуру чугула.

Хүндүлүг хамаатылар! Боттарыңарны база эт-хөреңгилерин өрттен камгалаңар. Өрттү өжүреринден ону болдурбазы чиик деп чүүлду утпаңар. Боттарыңарны камнап, оваарымчалыг болуңар!

Ирина ФИСЕНКО, Кызыл хоорайның өрт-хайгаарал албанының улуг инспектору.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Хүндүлүг кызым Салбак Оолаковна!

Чырык чер кырынга төрүттүнген хүнүңер — сентябрь таварыштыр ынак кызым Силерге быжыг кадыкшылды, аас-көк өөрүшкүнү күзевишаан, чүрээмниң ханызындан байырымны чедир ор мен.

Мээң кызым бодунун чүткүлдүг чоруу-биле даштыкы хептер бодаар тулган мастер тускай эртемни чедип алган, ол амгы Кызыл хоорайда уругларның школа-интернадында башкылап аччурар. Чыраа-Бажы суурнун депутатынга база сонгуттуруп чедир хөй-ниитичи, хүндүлээчел, биче сеткилдиг, дузаарга санныг эш-өөрлүг.

Ачы-буян Силерни бүргөп чорзун, ак орукту, хөгнү күзедим, кызым!

Хүндүткел-биле,

ачазы Оолак Даржаевич КАРА-Чөөн-Хемчик кожуун, Чыраа-Бажы суурун.

Тожу кожуунда чурттап-ажылдап чоруур бистин ынак **Сылдыс Монгушович ЮСКА** сентябрь 8-те төрүттүнген хүнү байыр чедирбишаан, дараазында одуругларны бараалгаттырар.

Тоолда дег чараш оран

Тожу черде чурттап чор сен.

Амыдырал-чуртталгаңа

Аас-кежиин күзеп ор бис.

Аваң төрүн бүдүжүң-даа,

Аажы-чаңың, чуртталгаң-даа

Азас хөлдүң кырын каастаан

Айыраң каас чечектер дег чараш болзун.

Алган эжиң, ажы-төлүң,

Ал-бодуң кадык чорзун,

Ажыл-ишке чедишкениңи

Аваң-ачаң күзеп ор бис!

Хүндүткел-биле,

ада-иези Юс Чөкпекович, Аңгыр Доржуевна МОНГУШТАР.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ чалап тур

Кызыл кожуунун Чонну ажилга хаара тудар төвү кож ажил чок хамаатыларына күрүнениң федералдыг өөредилге чери "Кызылдың автомобиль-орук техникуму" ортумак төвү өөредилге черинге төптүн мурнундан тускай керээ-биле дараа мергежилдерге өөренир күзелдиглерни чалап тур:

1. Биче бүдүрүлгениң бухгалтерии ("ИС-бүдүрүлгө" программаны өөренир);

2. Автогрейдер машинизи;

3. Бульдозер машинизи;

4. Экскаватор машинизи;

5. Электрелиг, электромеханиктиг дериг-херекселдер техниктиг хандырылганың электромонтеру;

6. Электросварщик.

Харылзажыр телефоннар: 9-13-80; 9-10-24.

САДЫП ТУР МЕН

Тууйбу кылыр дериг-херексел садып тур мен. Бүдүрүкчү шакта 200 кезек. Өңнүг тууйбуларны база кылыр (ГОСТ 530 Шлакоблок кылыр дериг-херексел (400x200x200) база Бүдүрүкчү күжү хүнде 100-200 кезек. Дериг-херекселдер ток ажалдаар. Автомобильге орнап болур.

Тел. 8-929-314-50-39; 8-923-387-91-46. Саая М.Б.

ЧИТКЕНИН БАРЫМДААЛААШ...

Чөөн-Хемчик кожуунун Теве-Хая ортумак школазын 2007 ч. июнь 23-те доосканының дугайында **Начын Николаевич Монг** адынга тывыскаан 17 АА 0004558 аттестаттың читкенин барымдаа ону күш чок деп санаар.

Тес-Хем кожуунун Кызыл-Чыраа сумузунун хоочун чуртта ТАР орденинин болгаш Ада-чуртун Улуг дайынынга Тиелелген чылы юбилейлиг медальдың эдилекчизи

Галина Сундуевна КАНДАН

сентябрь 5-те мөчээн. Уругларынга болгаш чоок кижилеринге кажыыдалывысты илередип тур бис.

Төрелд

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91, e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru **КИЛДИСТЕР:** ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый, очулга — 2-03-87, үлетпур — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама. **Тираж 7400.** Чагыр 103. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 17.00.

АГАР САНЫБЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тыва КР" Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010181070000000740 БИК 04930 Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш масс коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирь регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-нин «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко улусу).

Солунда парлаттыгган материалдарның авторларының бодалдары рцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыгган саннары бо өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.